

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет економічних наук

Кафедра економічної теорії

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

на тему: «Проблеми взаємодії держави та ринку в сучасних умовах»

Виконала: студентка 4-го року
навчання,

Спеціальність:

051 «Економіка»

Зоць Поліна Олександрівна

Керівник Біла І.С., _____

кандидат економічних наук, доцент

Рецензент __ Сандугей В.В. _____

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«___» _____ 20___ р.

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ДЕРЖАВА І РИНОК ЯК ГОЛОВНІ РЕГУЛЮЮЧІ СИЛИ ЕКОНОМІКИ	6
1.1. Держава і ринок: необхідність поєднання функцій та роль в економіці	6
1.2. Моделі взаємодії держави та ринку: інституційний аспект	10
1.3. Новітні тенденції поєднання державних і ринкових механізмів: досвід розвинених країн	16
Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ 2 ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ І РИНКУ В УКРАЇНІ	26
2.1. Формування ринкових відносин та трансформація ролі держави в Україні	26
2.2. Проблеми поєднання державних і ринкових механізмів у вітчизняній економіці	30
2.3. Вплив корупції на ефективність взаємодії державних та ринкових механізмів в Україні	39
Висновки до розділу 2	46
РОЗДІЛ 3 ОПТИМІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА РИНКУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	48
3.1. Розвиток соціальної відповідальності держави та ринкових суб'єктів як чинник поєднання їхніх інтересів	48
3.2. Модернізація механізмів взаємодії держави та ринку в Україні	57
Висновки до розділу 3	63
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному світі спостерігається зростаюча увага до взаємодії державних установ та ринкових структур у контексті забезпечення сталого розвитку економіки. Прозорість, відкритість та відповідальність у діяльності суб'єктів господарювання стають ключовими факторами для досягнення успішних результатів та підтримки довіри споживачів. У цьому контексті актуальним стає розв'язання проблем взаємодії держави та ринкових учасників в умовах сучасного глобалізованого світу.

Теоретичні та методичні питання, присвячені проблемам державного регулювання економіки та підприємництва, знайшли своє відображення у дослідженнях багатьох вітчизняних вчених – Г.Беккер, Д.Стіглер, А.Акінтоє, Е.Чиніо, А.Герасименко, А.Маско, К.Гоел, В.Загорський та інших.

Об'єктом дослідження є держава і ринок як дві регулюючі сили економіки, а **предметом** – проблеми, що виникають у процесі їх взаємодії в сучасних умовах.

Мета дослідження - дослідити теоретичні й прикладні аспекти співвідношення держави і ринку у вітчизняній економіці з метою пошуку можливих шляхів оптимізації їх взаємодії.

Для досягнення цієї мети передбачається виконання ряду **завдань**:

- дослідити необхідність поєднання функцій та роль в економіці держави й ринку;

- розглянути моделі взаємодії держави та ринку з позиції інституційного аспекту;

- виявити новітні тенденції поєднання державних і ринкових механізмів на основі дослідження досвід розвинених країн;

- проаналізувати процес формування ринкових відносин та трансформацію ролі держави в Україні;
- ідентифікувати проблеми поєднання державних і ринкових механізмів у вітчизняній економіці;
- оцінити вплив корупції на ефективність взаємодії державних та ринкових механізмів в Україні;
- розглянути соціальну відповідальність держави та ринкових суб'єктів як чинник поєднання їхніх інтересів;
- запропонувати механізми взаємодії держави та ринку в Україні.

Методи дослідження. Теоретичною основою дослідження стало вивчення й переосмислення основних здобутків світової та вітчизняної науки з проблем державного регулювання підприємництва.

Для досягнення поставленої мети кваліфікаційного дослідження застосовувалися наступні методи: аналіз теоретичних джерел та наукової літератури – для розкриття понять та підходів, пов'язаних з розвитком взаємодії держави та ринку в економіці; емпіричні методи – для дослідження дієвості державних та ринкових механізмів, аналізу ситуації на прикладі України та розвинених країн; компоративний метод – для виявлення відмінностей та спільних рис у розвитку взаємодії держави та ринку в різних контекстах; синтез та узагальнення – для розробки обґрунтованих висновків та рекомендацій.

Наукова новизна одержаних результатів. Дане дослідження спрямоване на виявлення нових підходів до взаємодії держави та ринку в сучасних умовах, що є важливим для розвитку ефективних стратегій співпраці. Результати дослідження спрямовані на висвітлення сучасних викликів у сфері взаємодії держави та ринкових структур, а також на впровадження практичних рекомендацій для поліпшення цієї взаємодії.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати можуть бути корисними для розробки стратегій розвитку, спрямованих на

підвищення якості управління та досягнення сталого економічного зростання в Україні.

Структура роботи фактично відповідає змісту роботи та відображає її основні частини (вступ, розділи, висновки, список використаних джерел та додатки).

РОЗДІЛ 1 ДЕРЖАВА І РИНОК ЯК ГОЛОВНІ РЕГУЛЮЮЧІ СИЛИ ЕКОНОМІКИ

1.1. Держава і ринок: необхідність поєднання функцій та роль в економіці

Дихотомія між державою та ринком вже давно є центральною темою економічного дискурсу, причому в дебатах ці сили часто протиставляються одна одній. Сфера держави зазвичай асоціюється з публічним сектором, тобто з урядом та його численними функціями, тоді як ринок концептуально пов'язаний з приватним сектором і охоплює вільну взаємодію попиту та пропозиції. Однак еволюція розуміння економічних систем підкреслила необхідність інтегративного підходу, який поєднує державні та ринкові функції. Така інтеграція спрямована на оптимізацію розподілу ресурсів, сприяння соціальному добробуту та забезпечення сталого економічного розвитку.

Щоб повністю зрозуміти важливість поєднання функцій і ролей держави та ринку в економіці, необхідно заглибитися в різні цілі, яким вони служать, виклики, притаманні їхній взаємодії, переваги синергетичного підходу та емпіричні приклади, які ілюструють цю концепцію в дії.

Держава несе основну відповідальність за надання суспільних благ і послуг, які не можуть бути адекватно забезпечені ринком через їхню невиключну і неконкурентну природу. Наприклад, такі послуги, як національна оборона, правоохоронна діяльність та державна інфраструктура, зазвичай потребують колективного фінансування через оподаткування, оскільки вони приносять користь суспільству в цілому. Держава також відіграє регуляторну роль, встановлюючи та забезпечуючи дотримання правил, які пом'якшують провали ринку, такі як монополії,

зовнішні ефекти та інформаційні асиметрії. Крім того, очікується, що держава впроваджуватиме політику перерозподілу, яка спрямована на подолання нерівності та створення системи соціального захисту для своїх громадян [1].

І навпаки, ринки керуються мотивом прибутку і характеризуються добровільним обміном товарами та послугами. Ринкові механізми ефективно розподіляють ресурси, реагуючи на потреби та вподобання споживачів, які відображаються в цінах. Децентралізована природа ринків уможлиблює інновації, конкуренцію та безліч варіантів вибору для споживачів, що сприяє економічному зростанню та процвітання. З усім тим, самих лише ринків може бути недостатньо, коли йдеться про забезпечення справедливості та подолання зовнішніх ефектів.

Традиційні економічні теорії здебільшого стверджують, що держава повинна втручатися в економіку лише для того, щоб виправити провали ринку. Однак такий вузький погляд не враховує взаємозалежний характер діяльності держави та ринку. Ефективне державне втручання може створити умови, сприятливі для ринкової діяльності, такі як стабільна макроекономічна політика, правові системи, що забезпечують виконання контрактів, та інфраструктура, що знижує трансакційні витрати. І навпаки, активні ринки можуть генерувати податкові надходження, які дозволяють державі виконувати свої функції [11].

Необхідність поєднання ролей і відповідальності держави та ринку стає очевидною, коли ми розглядаємо реальні приклади. Наприклад, скандинавські країни успішно поєднують широкі соціальні гарантії, високий рівень оподаткування та надійну регуляторну базу з конкурентними, відкритими ринками. Такий підхід сприяв їхнім стабільно високим рейтингам як за економічною конкурентоспроможністю, так і за соціальними показниками, такими як щастя, здоров'я та освіта.

Основним викликом в інтеграції державних та ринкових функцій є досягнення правильного балансу. Надмірне втручання держави може стримувати ринкові інновації та ефективність, що призводить до таких проблем, як корупція, пошук ренти та економічна стагнація. Приклади таких проблем були очевидні в багатьох країнах з плановою економікою, де державний контроль був повсюдним. І навпаки, надто мала присутність держави може призвести до неадекватного надання суспільних благ, недостатнього регулювання та шкідливого рівня нерівності, як це спостерігається в деяких країнах, що розвиваються, зі слабкими інституціями [18].

Іншим викликом є динамічний характер економіки, що вимагає адаптивного підходу до ролі держави та ринку. Світова фінансова криза 2007-2008 років, коронавірусна пандемія 2020 та інші чисельні кризові ситуації підкреслили необхідність гнучкості та своєчасного втручання для стабілізації ринків і відновлення довіри. Вжиті заходи включали порятунк, пом'якшення монетарної політики та регуляторні реформи, демонструючи, що розумне застосування державної влади є необхідною умовою для відновлення ринків.

Комбінований підхід, коли використовуються сильні сторони як держави, так і ринку, може принести значні вигоди для економіки. Ефективна співпраця між державою та ринком може призвести до високого рівня інновацій, як це спостерігається в таких країнах, як Південна Корея та Сінгапур, де державна політика підтримує дослідження та розробки, що призвело до створення динамічних технологічних секторів. Державно-приватне партнерство може допомогти в реалізації великих інфраструктурних проєктів, використовувати досвід та ефективність приватного сектору, а також ефективніше розподіляти ризики.

Крім того, комбінований підхід дозволяє інтегрувати соціальні цілі в економічну систему, розв'язуючи такі питання, як бідність, охорона здоров'я та освіта більш комплексно. Держава може стимулювати ринкові рішення соціальних проблем за допомогою таких механізмів, як облігації соціального впливу, які використовуються у США та Великобританії.

Вивчення конкретних прикладів з усього світу підкреслює переваги синергетичних відносин між державою та ринком. Соціальна ринкова економіка Німеччини є прикладом того, як держава забезпечує надійну нормативно-правову базу, підтримує стабільне макроекономічне середовище та надає соціальний захист, а ринок функціонує в межах цих параметрів. Ця модель призвела до того, що Німеччина має одну з найбільш конкурентоспроможних та інноваційних економік у світі, а також високі соціальні стандарти.

У сфері інновацій та технологій Сполучені Штати є повчальним прикладом. Попри те, що Сполучені Штати вважаються втіленням ринкової економіки, уряд відіграє вирішальну роль у фінансуванні фундаментальних досліджень і розробок, за які приватний сектор не взявся б через їхню довгострокову природу і невизначеність щодо віддачі. Інтернет, GPS-технології та біотехнології з'явилися саме завдяки значним державним інвестиціям та підтримці [29].

Отже, функції держави в економіці охоплюють [11]:

1. Надання суспільних благ і послуг: держава несе відповідальність за забезпечення суспільних благ, які не можуть бути ефективно забезпечені ринком, такі як національна оборона і державна інфраструктура.

2. Регулювання ринку: держава встановлює та забезпечує дотримання правил, які пом'якшують провали ринку, такі як монополії, зовнішні ефекти та інформаційні асиметрії.

3. Політика перерозподілу: держава впроваджує політику перерозподілу для подолання нерівності та створення соціального захисту своїм громадянам.

Функції ринку в економіці охоплюють [31]:

1. Ефективний розподіл ресурсів: ринкові механізми розподіляють ресурси, реагуючи на потреби й вподобання споживачів, що відображаються в цінах.

2. Децентралізацію інновацій: ринкова конкуренція стимулює інновації та розвиток, сприяючи економічному зростанню.

3. Цінову систему: ринкові ціни відображають вартість товарів і послуг, сприяючи ефективному способу визначення цінності.

4. Саморегулювання: ринкові механізми можуть самостійно коригувати нерівноваги й недоліки в економіці через зміну попиту і пропозиції.

5. Розвиток конкуренції: конкуренція на ринку підтримує якість товарів і послуг, стимулює інновації та сприяє покращенню продуктивності.

6. Сприяння розвитку підприємництва: ринкова економіка надає можливість підприємцям конкурувати, розвивати свої ідеї та реалізовувати їх на ринку.

7. Інформаційний обмін: ринковий механізм дозволяє обмінюватися інформацією між виробниками, споживачами та іншими учасниками ринку для прийняття раціональних рішень.

8. Забезпечення рівноваги попиту і пропозиції: ринкові механізми допомагають досягти рівноваги між попитом і пропозицією, забезпечуючи стабільність і ефективність у виробництві та споживанні.

Однак, розмежування функцій держави та ринку, хоча і є корисним з теоретичної точки зору, може виявитися занадто спрощеним, якщо застосовувати його до складних економічних процесів у реальному світі.

Представлені докази підтверджують твердження, що обидва суб'єкти відіграють незамінну роль у сприянні економічному процвітанню та суспільному добробуту. Ньюансований і динамічний підхід, який визнає взаємну вигоду від співпраці держави й ринку, має вирішальне значення для вирішення постійно мінливих проблем глобальної економіки.

Щоб досягти такого синтезу, політики повинні враховувати унікальні умови власних економік, вивчати найкращі міжнародні практики та адаптувати свої стратегії до місцевого контексту. Крім того, сприяння розвитку прозорих інституцій та забезпечення підходу до прийняття економічних рішень, заснованого на широкій участі громадськості, може підвищити ефективність поєднання функцій держави та ринку. Зрештою, збалансована та інтегрована економічна система, яка використовує сильні сторони як держави, так і ринку, швидше за все, буде найбільш стійкою та сприятиме довгостроковому процвітанню.

Поza економічними аспектами, є низка соціальних питань і криз, які виявляють необхідність поєднання функцій держави та ринку. Серед них можна виокремити такі важливі аспекти [31]:

1. Держава може втручатися в економіку для забезпечення рівних можливостей для всіх громадян, подолання нерівності та забезпечення соціальної справедливості. Ринок, з свого боку, сприяє вільному конкурентному середовищу, але часто ігнорує соціальні аспекти, тому поєднання функцій може стати ключовим вирішенням цих проблем.

2. Суспільство стикається з серйозними проблемами екологічного характеру, які вимагають негайних заходів на рівні держави та ринку. Сталі екологічні кризи, такі як забруднення довкілля та зміна клімату, потребують комбінованого підходу для пошуку ефективних рішень.

3. Ринок та держава взаємодіють з іншими країнами та міжнародними організаціями у глобальному економічному середовищі. Це

вимагає співпраці та координації дій, яку може забезпечити поєднання державних та ринкових можливостей.

Отже, поєднання функцій держави та ринку стає важливим не тільки для розвитку економіки, але і для розв'язання соціальних питань, криз та викликів, з якими стикаються сучасні суспільства.

1. Функції держави в економіці охоплюють надання суспільних благ і послуг, регулювання ринку та політику перерозподілу.

2. Функції ринку в економіці включають ефективний розподіл ресурсів, децентралізацію інновацій, цінову систему, саморегулювання, розвиток конкуренції та сприяння розвитку підприємництва.

3. Поєднання функцій держави та ринку є важливим для досягнення стійкого економічного розвитку, а також розв'язання соціальних питань, екологічних криз та міжнародних викликів.

4. Збалансована й інтегрована економічна система, що використовує сильні сторони як держави, так і ринку, сприяє стабільності і довгостроковому розвитку

Таким чином, взаємодія між державою та ринком, а також поєднання їхніх функцій та ролей, має ключове значення для створення ефективною та стабільною економічною системою, а також вирішення низки соціальних проблем у сучасному світі.

1.2. Моделі взаємодії держави та ринку: інституційний аспект

Вчені та економісти класифікують моделі взаємодії держави та ринку на основі національних економічних систем, таких як англосаксонська, німецька, шведська, японська та китайська. Ці моделі відображають розвиток країни, її традиції та правила. Інституційна взаємодія між державою та ринком є широко розповсюдженою,

впливаючи як на окремі ринки, так і на економіку в цілому. Іншим підходом до вивчення взаємодії держави та ринку є плюралістичний підхід, який розглядає державу як регулятора, що діє для задоволення суспільних інтересів. У стані «рівноваги» держава мінімально втручається, але забезпечує стабільність під час відхилень. Доступ різних бізнес-кіл до інструментів політичного впливу нейтралізує негативний вплив бізнесу на державне регулювання. Прикладом можуть слугувати США та Німеччина, де безліч зареєстрованих лобістів забезпечують збалансований вплив на державну політику. Нобелівський лауреат Г. Беккера ілюструє, як соціальні групи впливають на регуляторну політику з метою підвищення свого добробуту.

Модель політичного торгу Беккера може працювати в рамках корпоративістського підходу до державного регулювання, який характеризується акцентом на партнерстві та співпраці між економічними інтересами. Прикладом цього є французька модель, в якій економічна і соціальна рада забезпечує ефективну корпоративістську взаємодію на противагу моделі Беккера. Однак французька система демонструє напівкланову взаємодію, що призводить до регуляторного захоплення, коли державне регулювання сприяє окремим елітним групам, а не суспільству в цілому.

Модель Стіглера-Пельцмана ставить під сумнів ймовірність досягнення балансу політичних сил в інтересах суспільства. Вона стверджує, що державне регулювання спрямоване на перерозподіл багатства, а регуляторні органи максимізують політичну підтримку. Групи інтересів конкурують за сприятливе регуляторне середовище, що призводить до балансу. Модель припускає оптимум на деякому позитивному рівні економічного прибутку, що відображає баланс між політичною підтримкою споживачів та виробників/продавців. Регуляторні органи повинні обирати між підтримкою споживачів або

виробників/продавців, оскільки ці інтереси є взаємосуперечливим, що вимагає врахування зовнішніх ефектів для прийняття ефективних рішень.

Згідно з моделлю Стіглера-Пельцмана, регулювання має тенденцію сприяти добре організованим групам інтересів, здатним забезпечити ефективну політичну підтримку та інвестувати ресурси у сприятливе законодавство. Причому менші групи часто є більш ефективними, ніж більші, оскільки централізована організація дозволяє їм ефективно мобілізувати енергію, на відміну від великих груп, де влада залишається потенційною. Отже, модель пропонує регуляторний зсув у бік менших груп інтересів з чітко визначеними пріоритетами, що особливо вигідно виробникам та продавцям, які зацікавлені в організації політичної підтримки для зростання прибутків [1].

Ілюстрацією цього є «Арахісова програма» в США, ініційована в 1949 році, яка обмежила кількість фермерів, що вирощують арахіс, в результаті чого ціни на арахіс зросли на 50% порівняно зі світовим ринком. Це призвело до значного перерозподілу коштів від споживачів до виробників арахісу, що зменшило суспільний добробут на 34 мільйони доларів. Кожен фермер отримав значний чистий трансферт, тоді як індивідуальні втрати споживачів були вагомими, що свідчить про складність мобілізації розпорошених інтересів споживачів проти концентрованих інтересів виробників [28].

Подібна ситуація склалася і в Україні, де державне регулювання ринків цукру та цукрових буряків призвело до негативних наслідків, а запровадження моделі «Роттердам+» у вугільній галузі призвело до зростання цін на електроенергію. В останньому випадку формула ціноутворення, заснована на цінах європейського ринку вугілля, не відповідала фактичним нижчим виробничим витратам українських виробників електроенергії, що призвело до підвищення цін на

електроенергію і принесло вигоду власникам генеруючих потужностей та інвесторам [34].

Інша модель, модель дорожньої каси, описує взаємодію держави та ринку як діаду, в якій держава відіграє домінуючу роль, а суб'єкти господарювання — підпорядковану [19].

Державні чиновники створюють регуляторну базу та інституційні умови для економічної діяльності, віддаючи перевагу максимізації добробуту представників регуляторного органу над суспільним добробутом. Вони вилучають частину прибутку суб'єктів господарювання шляхом встановлення вступних та операційних платежів, подібно до плати за проїзд платною дорогою. Адміністративні бар'єри для входу на ринок, за визначенням Ф. Лопезде-Сіланеса та А. Шлейфера, слугують меті максимізації політичної ренти, перенаправленої від бізнесу до регулятора, а не забезпеченню якості товарів чи інших суспільно корисних ефектів [14].

Розглядаючи проблему неузгодженості цільових функцій регуляторних органів та вищих органів державної влади, В. Нісканен вводить модель «бюро-спонсора», уподібнюючи її до проблеми агентств у приватному секторі. «Бюро» прагне максимізувати власну політичну ренту, що отримується з бюджету, виділеного вищим органом державної влади. Модель Нісканена, заснована на лінійних функціях попиту і витрат, виявляє два рівноважні обсяги регуляторних послуг, демонструючи потенційну неефективність надання цих послуг [14].

Ця модель ілюструє локальну та розподільчу неефективність, коли випуск бюро може перевищувати оптимальний за Парето рівень через бюджетні обмеження. Бюро, являючись єдиним джерелом інформації про свою функцію мінімальних загальних витрат, не має стимулу розкривати її, що призводить до локальної неефективності. Ця модель знаходить підтримку в дослідженнях, що аналізують витрати на одного учня в

шкільних округах і моделі голосування за кандидатів від керівної партії. Статистичні дані Т. Ромера, Г. Розенталя та В. Менлі про витрати на одного учня в шкільних округах свідчать про те, що витрати часто перевищують медіанні уподобання виборців [31].

Ж.Л. Міге та Ж. Беланже визначають дискреційний бюджет як політичну ренту, наближаючи теорію бюрократії до теорії платних послуг. Торги між «бюро» та «спонсором» за більшу частку цієї ренти моделюються подібно до цінової конкуренції у двосторонній монополії, де результат залежить від позицій на переговорах. Представники політичної влади використовують свою владу, щоб захопити частку політичної ренти, тоді як регуляторний орган погоджується поділитися частиною дискреційного бюджету як плату за автономію [35].

Таким чином, регуляторний провал приписується більше недосконалим інституціям, ніж окремим особам, що спрямовує дії в бік від соціально ефективних результатів.

Отже, чим більше домінуючі інститути моделі завуальовані, тим менш ефективною стає опозиція, головним чином через їхню непрозорість. Розглянемо модель Беккера: щоб ефективно протидіяти регуляторному захопленню, конкуруюча група повинна інвестувати ресурси, пропорційні інвестиціям конкурента. У прозорих плюралістичних моделях взаємодії держави та ринку, де всі витрати на пошук ренти є очевидними, досягнення рівноваги Неша є більш імовірним, ніж у ситуаціях з інформаційною асиметрією, спричиненою діями в сірій та чорній зонах регуляторної політики.

Таким чином, дослідження взаємодії держави та ринку виявляє різні моделі інституційних відносин з різними передумовами формування та економічними характеристиками. Сучасна економічна наука вийшла за межі спрощеного погляду на державу як на провайдера суспільного добробуту. Такі моделі, як політичний торг, регуляторне захоплення,

бюрократія тощо, проливають світло на ризики та проблеми, притаманні організації взаємодії держави та ринку, підкреслюючи їх негативний вплив на соціально-економічну систему країни в цілому.

1.3. Новітні тенденції поєднання державних і ринкових механізмів: досвід розвинених країн

Роль держави у поєднанні з ринковими механізмами була предметом значних дебатів протягом багатьох десятиліть. Традиційно розвинені країни схилилися або до ринкового капіталістичного підходу, або до моделі з більшим державним втручанням. Однак останні тенденції свідчать про зростаючу синергію між державними та ринковими механізмами для розв'язання економічних проблем, підвищення конкурентоспроможності та сприяння соціальному добробуту. У цьому розділі ми розглянемо останні тенденції поєднання цих механізмів, зосередившись на досвіді розвинутих країн, включаючи регуляторні зміни, державно-приватне партнерство, конкурентну політику та інтеграцію соціальних та екологічних міркувань у ринкову діяльність.

У табл. 1.1 розглянуто аспекти синергії держави та ринку в різних розвинених країнах і їх підходи до розв'язання глобальних викликів. Основним спільним моментом є те, що всі розвинені країни демонструють різноманітність та динамічність у способах поєднання державних і ринкових механізмів для розв'язання економічних та соціальних проблем. Наприклад, в США спостерігається зосередженість на регулятивних змінах в охороні здоров'я та технологічному секторі, тоді як в ЄС основний акцент робиться на енергетичному секторі та впровадженні Зеленого курсу для досягнення кліматичних цілей.

Таблиця 1.1

Взаємодія держави та ринку: глобальні тенденції та регіональні відмінності

Спільне	Відмінності
Синергія держави та ринку	Підхід до синергії
Розвинені країни демонструють різноманітність та динамічність у способах поєднання державних і ринкових механізмів для розв'язання економічних та соціальних проблем.	В США зосередженість на регулятивних змінах в охороні здоров'я та технологічному секторі. В ЄС - на енергетичному секторі і впровадженні Зеленого курсу для досягнення кліматичних цілей.
Регуляторні зміни та державно-приватне партнерство	Сфери застосування
Реформування регуляторної бази та державно-приватне партнерство є ключовими елементами для забезпечення конкурентоспроможності, інновацій, екологічної стійкості та соціальної інклюзії.	Канада впроваджує ДПП для розвитку інфраструктури, в той час, як в Новій Зеландії ініціатива Whānau Ora включає синергію держави та приватного сектора для надання соціальних послуг.
Залучення інновацій та сталого розвитку	Індивідуальні стратегії країн
Розвинені країни інтегрують ринкові рішення та державні ініціативи для боротьби зі змінами клімату та сприяння сталому розвитку, використовуючи такі інструменти як ціноутворення на викиди вуглецю, зелені облігації тощо.	Швеція використовує податок на викиди вуглецю, Нідерланди - активно працює над переходом до циркулярної економіки. Франція та Німеччина субсидують стратегічні сектори, в той час, як Японія фокусується на реформах ринку праці та корпоративного управління.
Роль держави у стимулюванні інновацій та конкурентоспроможності	Методи державного втручання
Розвинені країни прагнуть до інновацій та підвищення конкурентоспроможності шляхом субсидій, регуляторних змін, державно-приватних партнерств, а також інтеграції соціальних та екологічних критеріїв в економічну діяльність.	Скандинавські країни зосереджуються на соціальному добробуті та економічній рівності. США і Південна Корея інвестують у фундаментальні дослідження та НДДКР високотехнологічних галузей. Великобританія і ЄС зосереджені на прозорості ESG-звітності та кліматичних ініціативах.
Глобальні виклики як каталізатор змін	Локальні та регіональні особливості
Зміна клімату, технологічні прориви, старіння населення вимагають від розвинених країн вдосконалення взаємодії між державним втручанням та ринковими механізмами.	Відмінності у викликах та цілях приводять до унікальних підходів: від американських інноваційних стратегій до європейських зусиль у досягненні кліматичних цілей та соціальної рівності.

Джерело: складено автором за [31].

Наприклад, із запровадженням Закону про доступне медичне обслуговування (ACA) зросла роль держави у забезпеченні ринкової

конкуренції між страховими компаніями та розширенні доступу до медичних послуг.

У технологічному секторі участь держави в науково-дослідних і дослідно-конструкторських роботах (НДДКР) відіграє вирішальну роль у стимулюванні інновацій та підтримці конкурентних переваг [25].

У Європейському Союзі (ЄС) країни-члени демонструють узгоджені зусилля щодо поєднання державних ресурсів з ринковими операціями, особливо в енергетичному секторі. Зелений курс ЄС — це амбітна політична ініціатива, яка поєднує регуляторні та ринкові інструменти для досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року. Державні інвестиції в інфраструктуру відновлюваної енергетики та створення механізмів ціноутворення на вуглецеві квоти ілюструють, як уряди та ринкові сили можуть співпрацювати для досягнення екологічних цілей [23].

Скандинавські країни, такі як Швеція та Данія, є прикладом збалансованого підходу, коли надійні системи соціального забезпечення співіснують з принципами вільного ринку. Роль держави у забезпеченні комплексної системи соціального захисту доповнюється політикою, що заохочує підприємництво та полегшує ведення бізнесу. Ця динамічна взаємодія створює економіку, яка є одночасно конкурентоспроможною та соціально інклюзивною.

Важливою тенденцією серед розвинених країн є реформування регуляторної бази з метою сприяння добросовісній конкуренції та забезпечення захисту прав споживачів. Регуляторні органи отримали повноваження здійснювати нагляд за ринковою діяльністю, запобігати антиконкурентним практикам та створювати умови для рівних правил гри. Наприклад, Європейська комісія запровадила антимонопольне законодавство для регулювання діяльності великих технологічних компаній, підтримуючи як інновації, так і ринкову конкуренцію [18].

В Японії уряд запровадив реформи на ринку праці та корпоративного управління з метою підвищення продуктивності та конкурентоспроможності. Кодекс корпоративного управління, покликаний сприяти прозорості та залученню зацікавлених сторін, впливає на те, як бізнес працює в ринкових системах, і має наслідки для міжнародних інвестиційних потоків [9].

Аналогічно, Австралія запровадила «Право на захист персональних даних споживачів», що надає громадянам більший контроль над їхніми персональними даними та посилює конкуренцію між постачальниками послуг у таких секторах, як банківська справа та комунальні послуги. Це демонструє, як розвинені країни адаптують регуляторне середовище для використання потенціалу цифровізації, узгоджуючи державне втручання з ринковою динамікою [36].

Розвиток інфраструктури в Канаді є прикладом ефективного ДПП, коли уряд часто надає фінансування або фіскальні стимули, а приватні компанії здійснюють будівництво та управління, таким чином зменшуючи ризики державного сектору та підвищуючи ефективність проєкту.

Використання приватних фінансових ініціатив у Сполученому Королівстві стало помітним прикладом у сфері охорони здоров'я та транспорту, попри неоднозначні відгуки щодо економічної ефективності та державної підзвітності. Моделі ДПП, що розвиваються, відображають намагання оптимізувати розподіл ресурсів та надання послуг за допомогою ринкових механізмів, забезпечуючи при цьому досягнення суспільних цілей [7].

Новозеландська ініціатива Whānau Ora є яскравим прикладом синергії держави та ринку. Цей підхід дозволяє сім'ям маорі отримати доступ до низки медичних і соціальних послуг, які надаються неурядовими організаціями на основі контрактних домовленостей з

урядом. Він поєднує державне фінансування з операційною ефективністю та інноваціями, які часто зустрічаються в приватному секторі [32].

Експеримент Фінляндії з національним пілотним проектом базового доходу також ілюструє поєднання державного та ринкового механізмів. Ця фінансована державою ініціатива мала на меті зменшити безробіття та стимулювати працю, припускаючи, що гарантований мінімальний дохід може бути інтегрований у ринкову економіку для розв'язання проблем добробуту та неефективності ринку праці [20].

Такі країни, як Франція та Німеччина, мають традицію державного субсидування стратегічних секторів, зокрема сільського господарства, аерокосмічної та автомобільної промисловості. Уряди надають фінансову підтримку, податкові пільги та дослідницькі гранти для стимулювання інновацій, підтримки зайнятості та забезпечення міжнародної конкурентоспроможності.

Наприклад, підтримка ринку електромобілів (EV) у Німеччині через стимулювання купівлі та інвестиції в інфраструктуру зарядних станцій демонструє стратегічне поєднання державного втручання та ринкових принципів. Вона спрямована на прискорення впровадження електромобілів на ринку, підштовхуючи автомобільну промисловість до сталої трансформації, одночасно використовуючи реакцію ринку для просування екологічно чистих рішень для мобільності [29].

Боротьба зі зміною клімату та сприяння сталому розвитку стали критично важливими цілями для розвинених країн. Інтеграція ринкових рішень, таких як ціноутворення на викиди вуглецю, схеми торгівлі квотами на викиди та зелені облігації, набуває все більшого поширення.

Шведський податок на викиди вуглецю є одним з найстаріших і найуспішніших ринкових інструментів скорочення викидів парникових газів. Цей механізм інтерналізує екологічні витрати, пов'язані з викидами вуглецю, і впливає на ринкову поведінку без прямого регуляторного

втручання, заохочуючи бізнес і споживачів переходити на більш екологічні альтернативи [22].

У Нідерландах уряд активно взаємодіє з ринковими механізмами для переходу до циркулярної економіки. Влада Нідерландів сприяє створенню платформ для обміну знаннями між підприємствами, підтримує інновації в циркулярних бізнес-моделях і стимулює сталі практики за допомогою податкових пільг і субсидій, створюючи таким чином ринки для перероблених матеріалів та екологічно чистих продуктів [6].

Включення екологічних, соціальних та управлінських критеріїв (ESG) в інвестиційні та бізнес-рішення є символом того, як державні очікування та динаміка ринку можуть узгоджуватися для розв'язання суспільних проблем. Регуляторні вимоги до прозорості ESG-звітності спонукають учасників ринку впроваджувати сталі практики, оскільки вони прагнуть залучити інвестиції та відповідати очікуванням стейкхолдерів.

Наприклад, у Великій Британії уряд зобов'язав великі компанії та фінансові установи розкривати фінансову інформацію, пов'язану з кліматом, відповідно до рекомендацій Цільової групи з розкриття фінансової інформації, пов'язаної з кліматом (Task Force on Climate-related Financial Disclosures, TCFD). Цей регуляторний крок стимулює учасників ринку враховувати довгостроковий вплив своєї діяльності та узгоджувати її з цілями сталого розвитку [37].

Згуртовані відносини між державою та ринком також мають важливе значення для сприяння інноваціям. Це очевидно на прикладі Кремнієвої долини в США, де фінансовані державою фундаментальні дослідження заклали основу для проривних технологій. Співпраця між університетами, що фінансуються державою, державними дослідницькими грантами та приватними підприємствами створює сприятливе середовище для інновацій.

Аналогічним чином, зосередженість Південної Кореї на інвестиціях в R&D підкреслює, як державна політика може стимулювати ринкове зростання у високотехнологічних галузях. Цілеспрямована стратегія уряду щодо підтримки R&D через фінансування та сприятливу політику дозволила Південній Кореї стати лідером в електроніці, телекомунікаціях та автомобільному виробництві [39].

Таким чином, у світі спостерігається зростаюча синергія між державними та ринковими механізмами для розв'язання складних економічних, екологічних і соціальних викликів. Розвинені країни продемонстрували різноманітні та динамічні підходи до поєднання цих механізмів, що спрямовані на досягнення конкурентоспроможності, сталого розвитку та соціальної інклюзії, зокрема:

1. Зростаюча синергія між державними та ринковими механізмами: останні тенденції свідчать про те, що розвинені країни все більше поєднують державні та ринкові механізми для досягнення економічного зростання, інновацій, охорони довкілля та соціального добробуту.

2. Реформи регуляторної бази та співпраця у формі державно-приватних партнерств стають ключовими елементами для забезпечення конкурентоспроможності, інновацій, екологічної стійкості та соціальної інклюзії.

3. Залучення інновацій та сталого розвитку: розвинені країни інтегрують ринкові рішення та державні ініціативи для боротьби зі змінами клімату та сприяння сталому розвитку, використовуючи широкий спектр інструментів, включаючи ціноутворення на викиди вуглецю та зелені фінанси.

4. Розвинені країни застосовують субсидії, регулятивні зміни, державно-приватне партнерство та інтеграцію соціальних та екологічних критеріїв для підвищення конкурентоспроможності та стимулювання інновацій.

5. Країни також адаптують свої підходи до розвантаження змін клімату, технологічних проривів та старіння населених пунктів, вдосконалюючи взаємодію між державним втручанням та ринковими механізмами.

Отже, сучасні тенденції поєднання державних та ринкових механізмів у розвинених країнах є різноманітними та динамічними. Досвід цих країн підкреслює потенціал використання державою ринкових механізмів для забезпечення економічного зростання, інновацій, охорони довкілля та соціального добробуту. Він також підкреслює важливість нормативно-правової бази, державно-приватного партнерства, субсидій та ринкових рішень у забезпеченні сталого розвитку та переходу до економіки, заснованої на знаннях. Синергія між державою та ринком не позбавлена викликів, але, як свідчать наведені приклади та дані, за умови ретельної організації, вона може призвести до підвищення конкурентоспроможності, інклюзивності та загального добробуту суспільства. Очікується, що в майбутньому розвинені країни продовжуватимуть вдосконалювати баланс між державним втручанням та ринковими операціями. Оскільки глобальні виклики, такі як зміна клімату, старіння населення та технологічні прориви, зберігаються, роль держави поряд з ринковими рішеннями буде ставати все більш значущою.

Висновки до розділу 1

1. Функції держави включають надання суспільних благ, регулювання ринку та політику перерозподілу, тоді як функції ринку полягають у розподілі ресурсів та децентралізації інновацій.

2. Необхідність узгодження ринкових механізмів з державним втручанням потребує збалансованого та динамічного підходу для досягнення сталих результатів. Баланс між регулюванням держави та динамікою ринку виявляється критичним для стимулювання економічного зростання та соціальної стабільності в сучасному глобальному середовищі.

3. Розвинені країни використовують різноманітні підходи до поєднання державних та ринкових механізмів для розвитку інновацій, сталого розвитку та соціального добробуту, що підкреслює важливість балансу між державним регулюванням та динамікою ринку для стимулювання економічного зростання та соціальної стабільності.

Отже, взаємодія держави та ринку є складною та багатогранною, але сучасні тенденції свідчать про те, що збалансований підхід, який враховує сильні сторони як держави, так і ринку, є ключем до стійкості та досягнення довгострокового процвітання економіки.

РОЗДІЛ 2 ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ І РИНКУ В УКРАЇНІ

2.1. Формування ринкових відносин та трансформація ролі держави в Україні

У 1993 році Україну вразила гіперінфляція на рівні 10,155 відсотків, що призвело до падіння виробництва. З метою зміцнення української держави було створено Національний банк України, але він почав видавати практично необмежену кількість карбованцевих кредитів під низькі відсотки, що гарантувало гіперінфляцію. Ще однією спробою зміцнити українську державу стало створення контрольованої державою зовнішньоторговельної системи радянського типу, переповненої квотами та ліцензіями. Протягом кількох років ціни на основні експортні товари України – сталь, хімікати та сільськогосподарську продукцію – утримувалися на рівні, що становив лише частку від світових ринкових цін [21].

В умовах подальшої ринкової трансформації економіки та здобуття Україною державної незалежності виникли нові ризики. Розпад СРСР та соціалістичної економічної спільноти призвів до розриву традиційних економічних зв'язків та ланцюгів поставок. Але конкурентоспроможність продукції на зовнішніх ринках була низькою. Відмова від системи державних монополій, приватизація та відкриття внутрішнього ринку не створили автоматично умов для успішної взаємодії держави та ринку. Так, у 2017 році на сектор послуг припадало близько 50% доданої вартості, тоді як додана вартість промисловості та сільського господарства становила 21 та 10% ВВП відповідно. Криза 2014-2015 років призвела до відносного розвороту цієї тенденції, і частка сільського господарства почала зростати. Тенденції у сфері зайнятості були стійкими, з поступовим збільшенням частки зайнятості у сфері послуг на шкоду промисловості та сільському

господарству. Внесок промисловості та сфери послуг у зростання доданої вартості був нестабільним з моменту здобуття незалежності, чергуючись з епізодами спаду та відновлення. Після занепаду у 1990-х роках велика промислова база України відновилася у 2000-х роках завдяки покращенню світового попиту, тоді як сектор послуг розширювався в міру того, як нова ринкова економіка ставала міцнішою. Розширення сфери послуг після 2004 року було частково зумовлене нестійким кредитним бумом споживання та інвестицій, оскільки банки залучали зовнішні запозичення для розширення своїх портфелів в Україні. Починаючи з 2009 року, промисловість та сфера послуг в основному перебувають у стані стагнації та скорочення. На противагу цьому, внесок сільського господарства зріс, але не до повного потенціалу, попри значні запаси родючих сільськогосподарських земель та роль України як одного з найбільших виробників та експортерів сільськогосподарської продукції [21].

Надмірний борг, низький рівень прямих іноземних інвестицій та дисбаланси державного сектору стримували інвестиції та нагромадження капіталу. Валове нагромадження основного капіталу у відсотках до ВВП знизилося з 21,4% в середньому у 2000-2008 роках до 16,4% в середньому у 2009-2018 роках, що відстає від середнього показника по Європі та Центральній Азії (20,5%) і Центральній Європі та Балтії (21,7%) [26].

Попри подальшу реструктуризацію банків, борговий тягар продовжував завдавати шкоди приватним і державним підприємствам, особливо тим, які наражаються на валютний ризик під час різкої девальвації гривні. Нарешті, збільшення попиту на внутрішні кредити з боку державного сектору (з 3 до 40 відсотків від загального обсягу внутрішніх кредитів у період з 2009 по 2014 рік) фактично витіснило кредити для приватних підприємств, що ще більше стримує активність реального сектору [17].

Показник Індексу людського капіталу України за 2023 рік був вищим, ніж можна було б спрогнозувати, враховуючи рівень її доходів, і, хоча він відстає від середнього показника по Європі та Центральній Азії, Україна демонструє хороші результати серед країн з низьким і середнім рівнем доходів, особливо в частині змінних індексу, що стосуються шкільної освіти.

Брак загальних інвестицій перешкоджає накопиченню капіталу та створенню робочих місць, що призводить до стагнації продуктивності праці. Зменшення загальної кількості робочої сили та участі робочої сили внаслідок війни, міграції та демографічних змін означає, що внесок робочої сили в економічне зростання був негативним. Поєднання еміграції та старіння населення призвело до значного скорочення загальної кількості робочої сили та різко зменшило пропозицію кваліфікованої робочої сили [38].

Еміграція через незадоволення якістю життя, економічну та фінансову невизначеність, політичну нестабільність та слабе управління є особливо шкідливою для України, оскільки мігранти з меншою ймовірністю повернуться в країну, якщо вони виїжджають цілими сім'ями. Крім того, старіння населення створює додатковий тиск на систему соціального захисту, що має серйозні наслідки для економічного зростання. Слабке надання послуг, особливо у сфері охорони здоров'я та освіти, також підриває людський капітал і сприяє повільному зростанню продуктивності в приватному секторі.

Сучасні процеси діджиталізації економіки, відкриття кордонів, підвищення мобільності робочої сили також сприяють інтелектуальній еміграції українців. Ця тенденція набуває все більш загрозливих масштабів у контексті війни: Україна втрачає людський потенціал для інноваційної модернізації. Насамперед така ситуація зумовлена внутрішніми політичними та економічними чинниками. Відсутні належні

умови для самореалізації кваліфікованих кадрів, розвитку інноваційного підприємництва, сучасної освіти й науки, відтворення національного людського капіталу. Таким чином, тривале домінування неринкових форм економічних відносин, державний монополізм, бар'єри в доступі до ресурсів та економічних можливостей для самореалізації формують периферійний статус економіки України та посилюють її роль як донора трудових ресурсів.

Таким чином, Україна та її нова ринкова економіка, що постали внаслідок незалежності в 1991 році, стикалися з рядом особливостей та викликів, які визначили їх шлях до демократії та розвитку:

1. Гіперінфляція та фінансові ризики: у період формування нової держави, Україна стикалася з гіперінфляцією та фінансовими проблемами, що суттєво ускладнювали економічний розвиток. Виникнення Національного банку та нестабільність гривні підштовхнули країну до пошуку стабільності.

2. Реформи та відкриття ринку: Україна проходила процес ринкової трансформації, приватизації та лібералізації економіки, але ці процеси не завжди були успішними або ефективними. Недоліки у зміцненні ринку та управлінні фінансами призвели до проблем зі зростанням.

3. Події 2014-2015 років та початок повномасштабного вторгнення РФ в Україні у 2022 році суттєво вплинула на економіку України, змінюючи структуру виробництва та зайнятості. Відновлення стабільності вимагало нових підходів до розвитку та стратегій виходу з кризи.

4. Низький рівень іноземних інвестицій, борговий тягар та дефіцит капіталу унеможлилювали повноцінний розвиток економіки та підвищення продуктивності.

5. Еміграція кваліфікованих робочих кадрів через невизначеність та нестабільність, а також недостатня якість соціальних послуг, призвели до втрати людського потенціалу та можливостей для інноваційного розвитку.

2.2. Проблеми поєднання державних і ринкових механізмів у вітчизняній економіці

У контексті глобалізації та постійних змін у світовій економіці, кожна країна змагається за підвищення ефективності своєї економіки та покращення життєвого рівня населення. Для України це завдання стоїть особливо гостро. Складна історична спадщина, завершення радянської економічної системи та необхідність інтеграції до світового економічного простору визначають великий інтерес до питання поєднання державних та ринкових механізмів. В цьому контексті необхідно з'ясувати основні проблеми та виявити потенційні напрями для оптимізації державного регулювання та ринкових процесів в Україні.

Ринковий механізм базується на законах попиту і пропозиції та передбачає максимальну свободу підприємництва. Водночас державний механізм передбачає наявність регулювання з боку держави для досягнення соціальних, економічних та політичних цілей. Ідеальна економіка передбачає гармонійне поєднання обох цих механізмів, проте на практиці це досягається не завжди.

Широкомасштабна корупція та бюрократія в Україні значно ускладнюють процес ефективного державного регулювання економіки. Це призводить до викривлення ринкових механізмів, недовіри з боку інвесторів та зниження конкурентоспроможності національної економіки.

Відсутність ефективного законодавства, що регулює державне втручання в економіку, а також застарілі норми, що не відповідають потребам сучасної економіки, створюють додаткові перепони для поєднання державних і ринкових механізмів.

Українська економіка значною мірою залежить від експорту сировини та імпорту технологій, що робить її вразливою до коливань на

світових ринках. Надмірне державне регулювання в деяких секторах та відсутність у цих умовах гнучкого реагування з боку ринку посилюють проблему.

Недостатньо розвинена банківська система, високий рівень процентних ставок для підприємств, низька кредитоспроможність населення – усе це стримує розвиток ринкового механізму фінансування та інвестицій.

Ринок, як і будь-яка інша суспільна діяльність, підпадає під регулюючий вплив держави. Природно, що суб'єкти господарювання здійснюють саморегулювання своєї діяльності, яке коригується об'єктивними законами ринкового механізму, в рамках якого функціонують усі суб'єкти суспільства. Однак слід пам'ятати, що як фізичні, так і юридичні особи не можуть перебувати поза впливом держави, що, своєю чергою, передбачає її вирішальний вплив на економічну діяльність суб'єктів. Допомога держави полягає в регулюванні та сприянні розвитку підприємств через функціонування органів державної влади на центральному, регіональному, місцевому рівнях. Зазначено, що в розвинених країнах держава відіграє значну роль у процесі управління малими та середніми підприємствами, які в ЄС на сьогодні становлять понад 80 % від загальної кількості суб'єктів господарювання. Так, країни з розвинутою ринковою економікою мають чітко визначену та налагоджену систему державної допомоги підприємствам. Основною метою державної політики європейських країн є збалансування інтересів держави та бізнесу, забезпечення оптимальних умов для ведення підприємницької діяльності, підвищення конкурентоспроможності бізнесу. Ця політика реалізується через дії держав та спеціальні програми, що виконуються під егідою Європейського Союзу. Заходи з підтримки бізнесу фінансуються через структурні фонди ЄС, такі як Державний фонд регіонального розвитку. Зокрема, у Франції

державна допомога бізнесу спрямована на створення та зростання нових підприємств, економічний розвиток регіонів та підвищення рівня зайнятості, активізацію інноваційної діяльності, розвиток електронного бізнесу, вдосконалення системи обслуговування підприємств для забезпечення їх фінансової стабільності та високої конкурентоспроможності на світових ринках. Ця політика відображається в п'ятирічних планах і програмах, узгоджених урядом з регіонами, і фінансується в рівних частинах внаслідок залучення коштів з фондів ЄС і приватного капіталу. В Іспанії існує багато програм, спрямованих на підтримку та розвиток підприємництва. Уряд приділяє велику увагу тим суб'єктам, які беруть активну участь у соціальній політиці країни, створюючи додаткові робочі місця для соціально незахищених громадян, таких як студенти, жінки, іммігранти та інші, а також сприяючи розвитку регіонів з низькими економічними показниками. Уряд Іспанії приділяє велику увагу розвитку наукомістких галузей та наукових досягнень. Програми розвитку підприємництва базуються на європейських програмах, які поширюються на багато країн Європейського Союзу, таких як Німеччина, Франція, Великобританія та інші розвинені країни [8].

Перешкодами для активного розвитку взаємодії держави та ринку в Україні є проблеми, з якими доводиться стикатися підприємцям. За даними Міністерства цифрової трансформації України, їх налічується понад 220, основними з яких є [16]:

1. Відсутність належного фінансування є однією з ключових проблем, з якою зіштовхуються підприємці у розвитку своєї діяльності. Брак фінансування може обмежити можливості підприємства з розвитку, вдосконалення та розширення бізнесу, а також утруднює доступ до нових технологій та інновацій.

2. Інформаційний вакуум є ще однією суттєвою проблемою, яка заважає ефективній взаємодії держави та ринку. Відсутність

централізованої та достовірної інформації може ускладнити процес прийняття стратегічних рішень та спричинити помилки у бізнес-плануванні.

3. Менша диверсифікація підприємницького середовища також є проблемою, яка обмежує конкурентоспроможність країни на світовому ринку. Моноструктурність може призвести до залежності від окремих галузей чи ринків, що підвищує ризики для бізнесу та економіки в цілому.

На кінець 2022 року в Україні було зафіксовано 1973 тисячі суб'єктів малого і середнього підприємництва. З цієї кількості, 1,63 мільйона – фізичні особи-підприємці, а 343 тисячі – юридичні особи-підприємці.

У структурі підприємств співвідношення великих, середніх і малих підприємств трохи змінилося. Частка великих підприємств залишається на рівні 0,1%, середніх підприємств зменшилась з 4,7% до 4,4%, а малих підприємств збільшилась з 95,2% до 95,5%, з яких майже 83% є мікропідприємствами. Основний розвиток малого підприємництва відбувся за рахунок мікропідприємств [3].

Зазначимо, що значна кількість малих підприємств, особливо мікропідприємств, свідчить про привабливе для них оподаткування та більшу гнучкість у діяльності. Зміни в законодавстві щодо оподаткування та соціального страхування впливають на коливання кількості малих підприємств з року в рік. Однак, у багатьох випадках відсутність «подушки безпеки» для розвитку бізнесу обтяжує стартапи та малі підприємства, які потребують певного запасу фінансових ресурсів для стабілізації діяльності у випадку несприятливих обставин.

4. Високий рівень корупції також створює серйозні перешкоди для розвитку підприємництва в Україні. Корупція призводить до порушення конкуренції, несправедливої конкуренції та навіть втручання у законодавчий процес, що підриває довіру до бізнес-середовища.

5. Відсутність належної освіти є однією з основних причин банкрутства багатьох підприємців у перших роках діяльності. Недостатня кваліфікація та навички можуть ускладнити ефективне управління підприємством та призвести до неефективного використання ресурсів.

6. Криза бізнес-моделі та труднощі з завоюванням нових ринків можуть ще більше уповільнити розвиток підприємства та створити серйозні перешкоди для масштабування діяльності. Недостатнє відчуття ринкових тенденцій та конкурентоспроможності може призвести до втрат ринкової позиції.

7. Кадрова криза в Україні, особливо в регіонах, також є проблемою, яка обмежує розвиток підприємств. Недостатня кількість кваліфікованих працівників ускладнює процеси розвитку та інновацій у компаніях, а також призвести до зниження конкурентоспроможності на ринку праці.

Згідно з даними Державної служби зайнятості, у 2023 році 37,5% роботодавців мали проблеми з наймом. З них 26,7% вказали на посилення кадрового дефіциту, 25,5% – на мобілізацію (зауважено, що чоловіки часто уникають офіційного працевлаштування), а 17,8% – на недостатню кваліфікацію претендентів [2].

Кожна із цих проблем є важливою для розвитку бізнесу в Україні та вимагає системного підходу та комплексних рішень для її подолання.

За даними звіту Всесвітнього економічного форуму «Регіональні ризики для ведення бізнесу», найбільш значущими ризиками для української економіки, які впливають як на макро-, так і на мезо- та мікрорівні, є [33]:

- соціальна нестабільність, яка має значні масштаби;
- війна, наслідки якого відчувають усі галузі національної економіки України;

- значне безробіття, яке, крім кризи фінансування та нерозвиненої інфраструктури, шкодить розвитку територій на мікрорівні.

Проблеми взаємодії держави та ринку в Україні пов'язані переважно з недостатнім рівнем управління цим процесом на державному рівні. Для досягнення рівня розвитку цих механізмів в Україні, який спостерігається в розвинутих країнах, та посилення присутності й значення підприємств на ринку необхідно удосконалити механізми державного управління та посилити стратегії впливу на процеси кооперації держави та ринку.

Згідно з дослідженням Центру розвитку інновацій та Офісу з розвитку підприємництва та експорту у рамках національного проекту Дія.Бізнес, близько половини українських підприємств (46,8%) повністю або майже повністю припинили роботу з початку війни (рис. 2.1). Тим не менш, 4,5% підприємств змогли збільшити обороти. Прямі втрати бізнесу оцінені на близько \$85 млрд за три місяці війни. При цьому 19% компаній були змушені переїхати, а втрати кадрів також були великими – близько 20% співробітників були скорочені або відправлені у відпустку [15].

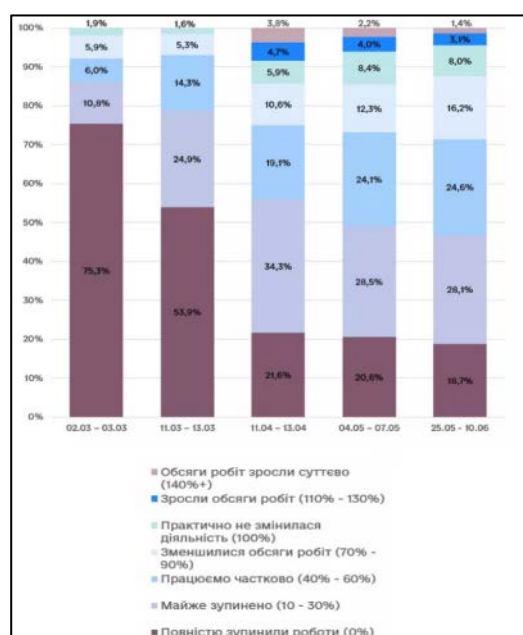


Рис. 2.1 Стан активності бізнесу у 2022 році

Джерело складено автором за: [5].

При цьому більшість компаній (65%) планують продовжити працювати та отримувати дохід. Тим не менш, є й ті, які не планують відновлювати роботу (33,5%). При цьому, більшість компаній (43,6%) орієнтовані на розвиток експорту.

Лише 33,4% компаній вже адаптувалися і мають стратегії дій. Більшість підприємств (50,5%) ще розглядають та думають про такі стратегії, тоді як 11,1% вважають, що розвиток стратегій не має сенсу в даній ситуації.

Респонденти вказали на кілька ключових перешкод, серед яких брак платоспроможних клієнтів, непрогнозованість ситуації в країні, відсутність капіталу, непередбачувані дії держави, недостатність кредитів та інші. Однією з основних причин таких проблем є недостатність управління цими процесами на державному рівні. Україна потребує удосконалення механізмів державного управління та зміцнення стратегій впливу на процеси кооперації держави й ринку.

Крім того, в Україні високий рівень ринкової концентрації та значний вплив державних підприємств ускладнюється надзвичайно великою часткою політично пов'язаних приватних фірм. Фірми вважаються політично пов'язаними, якщо вони можуть впливати на політичний процес на власну користь за рахунок суспільних інтересів. Нещодавні дослідження показали, що від 0,5 до 2,0 відсотків усіх фірм в Україні є політично пов'язаними, проте на ці фірми припадає понад 20 відсотків загального обороту (рис. 2.2).

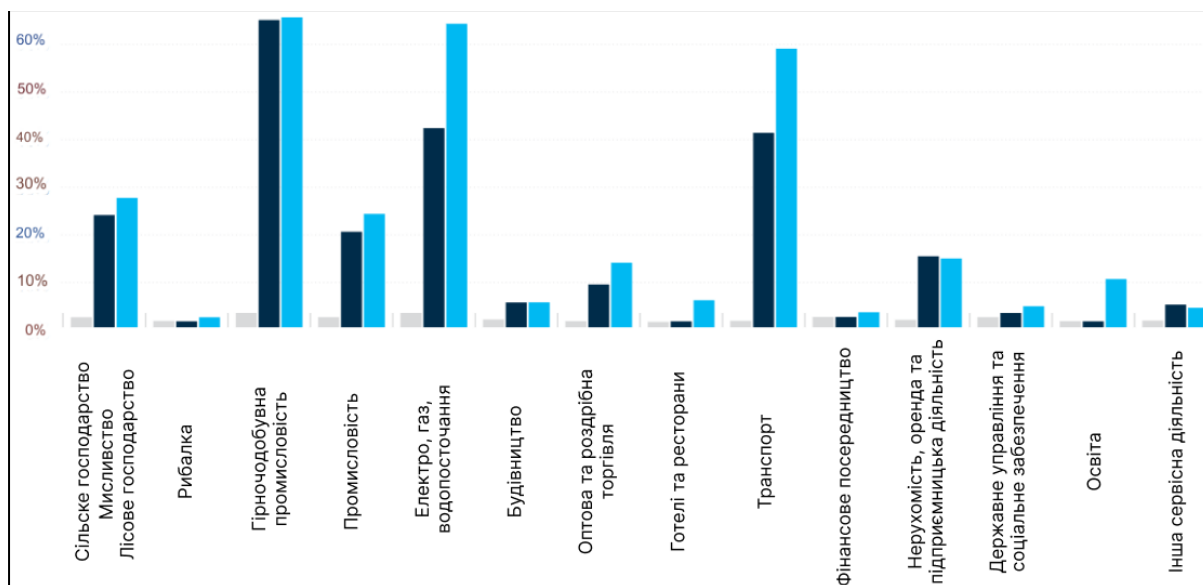


Рис. 2.2 Ринкові частки фірм з політичними зв'язками за підсекторами, 2021 р.

Джерело: складено автором за [5].

Політично пов'язані фірми, як правило, працюють у капіталомістких галузях, таких як гірничодобувна промисловість, енергетика та транспорт, де на них припадає понад 40% загального обороту та понад 50% загальних активів. Частка політично пов'язаних приватних фірм є надзвичайно високою, сягаючи понад 60% галузевого обороту або активів у капіталомістких галузях.

Хвиля приватизації у 1990-х роках призвела до того, що власники колишніх державних монополій перейшли до політично пов'язаних приватних інтересів, що загальмувало перехід до відкритих і конкурентних ринків. Державні підприємства та політично пов'язані фірми, як правило, менш продуктивні, ніж непов'язані фірми, демонструють меншу рентабельність активів та слабке корпоративне управління. Схильність ДП та політично пов'язаних фірм на концентрованих ринках лобіювати регуляторний захист та інші політичні переваги підриває принцип конкурентного нейтралітету втручання держави та суттєво гальмує ринкову динаміку. Це особливо стосується

ринків, які не є природно сприятливими для конкуренції, стримуючи конкуренцію та інвестиції, що підвищують продуктивність.

Отже, поєднання державних і ринкових механізмів в Україні стикається з низкою складних проблем, які потребують системного розв'язання. Перехід до ефективної моделі гармонійного поєднання ринкової економіки та державного регулювання вимагає зусиль як з боку уряду, так і суспільства. Лише спільними зусиллями можна досягти бажаного балансу, що дозволить Україні зайняти гідне місце в системі світової економіки.

2.3. Вплив корупції на ефективність взаємодії державних та ринкових механізмів в Україні

Проблеми корупційної взаємодії в українському суспільстві сьогодні вийшли на рівень глобального явища, коли корупція в країні формує певну систему соціально-економічних тісно переплетених відносин. Корупція зростає тоді, коли виникає бажання отримати економічну ренту через політичний процес, тобто державне регулювання різних сфер економічного життя. Беручи за основу цей принцип, представники бюрократії, політики, бізнесу та всіх зацікавлених груп намагаються підпорядкувати державну владу приватним інтересам, що призводить до «приватизації держави». Це перетворює корупцію на системний фактор, який впливає на всі сфери життя суспільства.

Корупційні економічні відносини виникають тоді, коли економічні інтереси суб'єкта, який має потенціал для отримання статусної ренти, не можуть бути задоволені в рамках наявних правил та обмежень. У сучасній

економічній літературі найбільш поширеними є підходи, в яких корупція розглядається як:

- форма економічної поведінки, обрана з доступного набору альтернатив;

- будь-які дії особи, державного органу, приватної компанії, які порушують закон або підривають довіру до нього з метою отримання прибутку чи іншої вигоди;

- використання службового становища та державних коштів для покращення особистого добробуту та добробуту сім'ї й близьких родичів.

Значна кількість економічних досліджень феномену корупції наголошує на існуванні тісного взаємозв'язку між високим рівнем корупції в суспільстві та непропорційно високими доходами невеликої групи людей і зростаючою бідністю більшості населення.

Ми поділяємо думку Р. Клітгаарда, який протягом десятиліть вивчав феномен корупції й описує схильність до корупції як формулу, що включає низький ризик, помірне покарання та високі прибутки [12]:

$$\text{Корупція} = \text{Монополія} + \text{Свободадій} - \text{Підзвітність} \quad (2.1)$$

Корупційна складова присутня сьогодні як у корпоративному, так і в приватному секторах економіки України. Корупціонери не підкоряються регуляторним правилам, які встановлені для учасників ринку (або успішно маніпулюють ними). Вони йдуть на певні ризики, зловживаючи своїм становищем, знаючи, що негативні наслідки їхніх рішень оплачуватимуть платники податків. Статус, наданий корупціонеру, забезпечує йому економічний імунітет у суспільстві. Можна виділити основні чинники, які сприяють розвитку корупції та тіньових відносин у сучасній Україні:

1. Фінансово-економічні – несправедливий початковий розподіл капіталу – тіньовий сектор забезпечує перерозподіл ВВП.

2. Недосконалість податкової системи – поки що в Україні в бюджет і державні фонди збирається значна частина ВВП, яка потім розкрадається – масштабне розкрадання бюджетних коштів, яке триває вже багато років (за експертними оцінками, через тіньову економіку розкрадається і відмивається від 10 до 20% всіх фінансових ресурсів, що виділяються на реалізацію державних програм і проектів, а також прибутку державних підприємств).

3. Відсутність державної системної політики економічного та соціального стимулювання підприємств до виходу з тіні (підміна такої політики гучними кампаніями призводить лише до зростання корупції).

4. Архаїчна структура фінансів (на сьогодні гроші, що перебувають в обігу в тіньовій економіці поза українськими банками (готівка в гривні та іноземній валюті, а також безготівкові кошти за кордоном), становлять, за експертними оцінками, суму, що приблизно дорівнює загальному обсягу грошової маси).

5. Значні неузгодженості та прогалини в законодавстві, що сприяють безвідповідальності у нелегальній діяльності, при надмірній зарегульованості відкритої підприємницької діяльності.

6. Значною мірою корумпована система правоохоронних органів та судової системи (тіньова економіка породжує корупцію, а корупція, своєю чергою, створює підґрунтя для розвитку тіньової економіки).

Ця сфера – одна з небагатьох, де спостерігається зростання кількості корупційних контактів порівняно з 2021 роком, причому найбільш суттєве (більш ніж удвічі): з 3,1% у 2011 році до 6,8% у 2022 році (рис. 2.3).

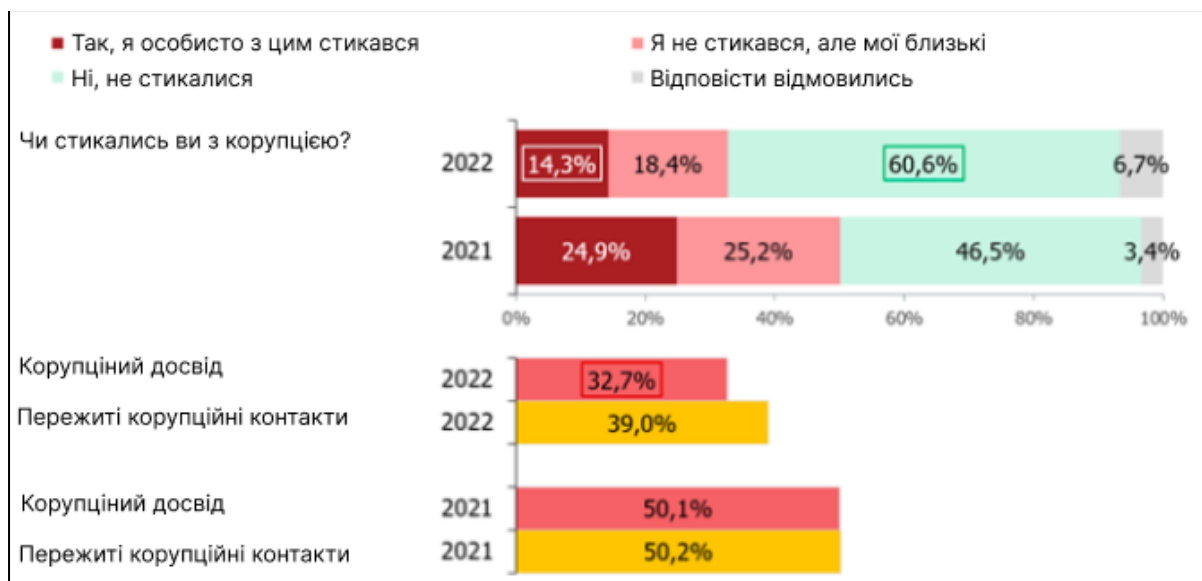


Рис. 2.3 Аналіз корупційних контактів в Україні протягом 2021 - 2022 рр.
Джерело: складено автором за [25].

Попри значне зниження порівняно з 2021 роком (тоді цей показник становив 50,1%), він залишається найвищим серед усіх секторів. Згідно звіту Національного агентства з питань запобігання корупції за 2022 рік, 39% респондентів повідомили про досвід конкретних контактних ситуацій з ознаками корупції. Попри тенденцію до зниження порівняно з 2021 роком, статистичної значущості зменшення показника не зафіксовано.

7. Незахищеність відкритого ефективного приватного бізнесу від свавілля чиновників, зазіхань криміналітету та рейдерства.

8. Відсутність ефективної державної управлінської вертикалі, яка б охоплювала всі сфери економіки на всій території України й була спрямована не на пряме втручання в економіку, а на ефективний розвиток бізнесу.

9. Надмірні формальні адміністративні бар'єри, що перешкоджають розвитку легального бізнесу, орієнтація бюрократії на негатив, а не на позитив.

10. Невпевненість більшості підприємців у стабільності ринкового економічного курсу держави через відсутність чіткої стратегії розвитку та посилення прямої участі держави в економіці.

11. Деградація культури, моралі, пропаганда культу злочинності та всездозволеності, відсутність системи виховання молодого покоління.

Аналізуючи негативний вплив корупції на економічне зростання, насамперед слід зазначити, що це стосується середнього та великого бізнесу, а також державних інвестицій, коли відбувається серйозне перевищення вартості проекту через те, що учасники корупційних відносин отримують в якості доходу частину бюджетних коштів. Це є негативним фактором навіть за умови успішної реалізації програми, оскільки в цьому випадку доходи корупціонерів забезпечуються внаслідок чесних платників податків, що є головним і небезпечним побічним ефектом корупції.

Аналізуючи дані табл. 2.1 про вплив корупції на відносини між державою та ринку, можна побачити певні тенденції. Перше, що видається очевидним, це зворотна пропорція між рівнем корупції і рівнем розвитку електронного урядування: коли індекс сприйняття корупції зростає (у 2015-2020 роках), індекс розвитку електронного урядування падає.

Таблиця 2.1

**Динаміка індексів сприйняття корупції, управління та економічної
свободи в Україні у 2012-2022 роках**

Індекс	Рік											
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Індекс сприйняття корупції	-	-	-	26	25	26	27	29	30	32	-	-
Індекс розвитку електронного урядування	-	54	-	68	-	87	-	62	82	-	-	-
Індекс економічної свободи	51	48.8	46.4	45.8	46.1	46.3	49.3	46.9	48.1	51.9	-	-
Індекс легкості ведення бізнесу	145	142	145	152	137	112	96	83	80	76	71	-

Джерело: складено автором за [25].

Також можна спостерігати зворотну динаміку між рівнем корупції та легкістю ведення бізнесу: від 2016 до 2021 року, коли індекс сприйняття корупції поступово знижується, індекс легкості ведення бізнесу також покращується.

Таким чином, можна стверджувати, що наслідком корупції є формування непродуктивних моделей поведінки як державного сектору, так і бізнес-структур, оскільки корупція спричиняє обмеження конкуренції, уповільнення темпів та якості економічного зростання. Водночас спостерігається зростання попиту на корупційні послуги, що свідчить про те, що такі моделі поведінки стають все більш поширеними серед економічних агентів, особливо в країнах з нерозвиненими ринками.

Основна причина полягає в тому, що корупція дозволяє отримувати вищі доходи порівняно з легальними формами ведення бізнесу. Все це послаблює стимули до інвестування в реальний сектор економіки. Це надзвичайно важливо для української економіки в умовах нестабільного макроекономічного прогнозу, коли кількість бюджетних проблем невпинно зростає.

Отже, явище корупції в Україні відображає внутрішні протиріччя соціально-економічної системи країни. Крім того, слід зазначити, що корупція в Україні виникає і відтворюється в специфічних умовах. При цьому тісний зв'язок між корупцією та тіньовою економікою є цілком очевидним: без нелегальних операцій та ухилення від сплати податків значна частина бізнесу (особливо малого) не мала б можливості платити хабарі.

Корупція стала системоутворюючим фактором у процесі злиття функцій приватного бізнесу та державного управління. Той факт, що до корупції залучені як влада, так і бізнес, робить боротьбу з корупцією надзвичайно складним напрямом державної політики. Специфічні чинники, що визначають характер розвитку корупційних економічних відносин в сучасній Україні, з одного боку, обумовлені історичною спадщиною (толерантне ставлення в суспільстві до корупції у поєднанні з низькою правовою грамотністю; існування в Україні неформального громадянського суспільства, яке має більш значний вплив, ніж західні моделі громадських інститутів, що впроваджуються в українську практику; широкий спектр дискреційних повноважень чиновників), а з іншого боку, зумовлені соціально-економічними реаліями українського суспільства (масштаби тіньової економіки; неефективність формальних інститутів; високий рівень соціальної нерівності; низький рівень поширеності безготівкових розрахунків; незадовільні умови для реалізації економічних інтересів державних службовців різних рівнів).

Висновки до розділу 2

1. Україна та її економічний шлях після отримання незалежності у 1991 році були супроводжені низкою викликів та особливостей, які вплинули на її демократичний розвиток: гіперінфляція та фінансові нестабільності, невдалі реформи та відкриття ринку, політична нестабільність, зокрема події 2014-2015 років та вторгнення РФ у 2022 році, низький обсяг іноземних інвестицій, боргове навантаження та дефіцит капіталу, еміграція кваліфікованих кадрів через нестабільність та недосконалість соціальних послуг тощо.

2. Перелік основних проблем взаємодії держави та ринку в Україні, у контексті глобалізації та ринкової конкуренції, охоплює: відсутність належного фінансування, недостатню диверсифікацію підприємницького середовища, високий рівень корупції, відсутність належної освіти, кризу бізнес-моделі та труднощі з завоюванням нових ринків, загальну соціальну нестабільність, війна та високий рівень ринкової концентрації та політично пов'язаних приватних фірм. Ці проблеми вимагають уваги та комплексних заходів для подолання та створення сприятливих умов для розвитку бізнесу в Україні.

3. Наслідки корупції для України можна узагальнити так:

- послаблення ефективності взаємодії державних та ринкових механізмів, що призводить до спотворення конкуренції, обмеження інвестицій і зниження інновацій;

- зменшення довіри до державних установ та глухе відчуття справедливості серед населення, що може загострити соціальні конфлікти та невдоволеність громадян;

- руйнування правової системи та порушення законності, що сприяє безкарності та загостренню проблем державного управління;

- зростання економічної нерівності та зниження рівня економічного розвитку, оскільки корупція допомагає лише обмеженій групі людей отримувати вигоди;

- втрата довіри зовнішніх інвесторів та погіршення міжнародного іміджу країни, що може призвести до втрати можливостей для залучення зовнішнього капіталу;

- зростання тіньової економіки та нелегальних схем уникання сплати податків, що поглиблює фінансові проблеми держави та зменшує обсяги бюджетного фінансування для соціальних та інфраструктурних потреб;

- погіршення якості життя громадян та загального соціально-економічного розвитку країни через недоінвестування в основні галузі економіки та бездіяльність державних структур.

РОЗДІЛ 3 ОПТИМІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА РИНКУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЕКОНОМІЦІ

3.1. Розвиток соціальної відповідальності держави та ринкових суб'єктів як чинник поєднання їхніх інтересів

Соціальна відповідальність знаходиться на перехресті інтересів держави та бізнесу, роль яких у виконанні соціальних програм важко переоцінити. Держава відповідає за формулювання національних стратегій та політик, а також за мобілізацію ресурсів і створення сприятливих умов для впровадження соціальних програм. Бізнес же відіграє ключову роль у фінансуванні та реалізації цих програм на місцевому рівні, сприяючи покращенню стану громад та розвитку соціальних ініціатив.

Держава має брати на себе відповідальність за розробку стратегій та політик у сфері соціальної відповідальності, а також за створення необхідного законодавчого та інституційного базису для їх впровадження. Важливою є також роль держави у моніторингу та оцінці результатів соціальних програм, а також у забезпеченні прозорості та відкритості у використанні фінансових ресурсів.

Бізнес відповідальний за повсякденну реалізацію соціальних програм на практиці. Це охоплює фінансування проектів, співпрацю з місцевими органами влади та громадськими організаціями, розвиток соціальних ініціатив та участь у вирішенні соціальних проблем громад. Бізнес також повинен дбати про дотримання принципів соціальної відповідальності у своїй діяльності, сприяючи сталому розвитку та поліпшенню якості життя населення.

Таким чином, справедлива розділена відповідальність між державою та бізнесом є ключовим елементом успішної реалізації соціальних програм та досягнення Цілей сталого розвитку. Спільна праця цих двох секторів

дозволяє максимально використовувати ресурси, ефективно вирішувати соціальні проблеми та сприяти сталому розвитку громад [31].

Соціальна відповідальність так чи інакше реалізовувалася корпораціями, середнім та малим бізнесом в країні. Її роль суттєво зростає в умовах глобальних та національних фінансово-економічних криз, уповільнення економічного зростання, збільшення диспропорцій у доходах і витратах, поглиблення соціальної нерівності та напруженості, загострення загроз і викликів для функціонування систем життєзабезпечення. На сучасному етапі соціальна відповідальність, що втілюється у соціальній відповідальності держави, бізнесу, суспільства, кожної людини, є необхідним елементом Цілей сталого розвитку (ЦСР) до 2030 року, які країни адаптують до своїх національних особливостей та умов [11].

Важливими аспектами реалізації концепції сталого розвитку є визначення національних пріоритетів та мобілізація зацікавлених сторін, а також фінансових та інших ресурсів для вирішення спільних (державних) та локальних (регіональних, місцевих) завдань, формування механізмів ефективного реалізації корпоративної соціальної відповідальності. Поєднання фінансових потенціалів державного та приватного секторів у реалізації суспільно корисних соціальних програм, спрямованих на підвищення добробуту населення, сприяння більш справедливому розподілу суспільних благ, поліпшення стану довкілля та розв'язання важливих питань, є актуальним питанням в умовах гострого дефіциту фінансових ресурсів та зростання боргового навантаження на суспільство соціальних завдань.

Соціальна відповідальність в Україні зародилася в умовах становлення приватної власності, зміцнення ринкових відносин, підвищення відкритості економіки, євроінтеграційних прагнень та створення інституційних засад для роботи іноземних компаній на

території країни. Впровадження цієї концепції у країні – це комплекс цілеспрямованих заходів, спрямованих на вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем як самих підприємств, так і регіону їх діяльності/присутності шляхом інвестування в різні напрямки та програми, які можуть принести користь усім учасникам процесу в довгостроковій перспективі. Компанія може вважатися соціально відповідальною, якщо вона діє відповідно до принципів соціальної відповідальності та реалізує комплекс соціальних проєктів і програм у пріоритетних для неї сферах. При цьому повернення коштів у традиційному розумінні не є обов'язковою умовою соціального інвестування. Непрямі якісні показники також можуть оцінювати результат у вигляді соціального ефекту (підвищення якості відтворення трудових ресурсів) або вигоди для бізнесу (зростання іміджу, підвищення репутації тощо). Соціально відповідальна діяльність бізнесу на території присутності позитивно впливає на розвиток економіки та соціальної сфери. Важливим аспектом є формування спільних цінностей у влади та бізнес-спільноти, зміна їх поведінкових установок, що сприятиме соціальному партнерству та підвищенню рівня соціальної відповідальності бізнесу на території присутності [22].

Важливим аспектом є консолідація зусиль держави, місцевого самоврядування, бізнесу та громадянського суспільства. Сьогодні в Україні існує багато діючих грантових програм у сфері освіти, науки, медицини, соціального забезпечення. Виділення благодійних коштів на соціальні проєкти громадських організацій можна розглядати як соціальні інвестиції, які дають можливість розвивати людські ресурси, створювати нові послуги, відкривати додаткові робочі місця, покращувати умови життя населення. Поштовхом для подальшого активного розвитку соціальної відповідальності в Україні має стати Концепція реалізації державної політики сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу

на період до 2030 року. Йдеться про офіційне визнання соціальної відповідальності, розуміння державою її важливості та суспільної потреби. Це надасть можливість більшості вітчизняних суб'єктів господарювання покращити свою ділову репутацію на міжнародних ринках шляхом запровадження відповідального ставлення до своїх працівників та партнерів. А в довгостроковій перспективі сприятиме покращенню репутації та іміджу держави.

Важливим аспектом реалізації цієї рекомендації є реальне впровадження в практику окресленого плану дій, відповідальність за їх виконання, зокрема:

- реалізація соціальних проектів у сфері захисту прав людини (будівництво житла для внутрішньо переміщених осіб, соціального житла);

- створення умов для організації лікування та адаптації військовослужбовців;

- забезпечення закладів охорони здоров'я медичним обладнанням; будівництво та облаштування шкіл та дитячих будинків; реалізація соціальних проектів;

- участь у створенні нових робочих місць (працевлаштування молоді, внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, участь у вдосконаленні трудового законодавства);

- участь в організації та підтримці системи охорони навколишнього середовища;

- пошук нових можливостей для покращення екологічних показників; забезпечення проведення відповідного навчання працівників з питань екології, охорони здоров'я та безпеки, включаючи правильне поводження з небезпечними матеріалами та запобігання нещасним випадкам з екологічними наслідками.

Фактично, це сфери, які відображають пріоритетні напрямки соціальної політики держави та адміністративно-територіальних одиниць. Концепція соціальної відповідальності окреслює основні переваги для компаній: можливість покращити ділову репутацію на міжнародних ринках та, в довгостроковій перспективі, покращити репутацію та імідж країни. Вузким місцем цієї концепції є відсутність закріплених принципів та джерел фінансування плану заходів з реалізації. Необхідність активізації участі бізнесу у фінансуванні соціальних програм на регіональному/місцевому рівні в Україні зумовлена слабкістю бюджетного потенціалу, спричиненою дією екзогенних та ендогенних факторів. Крім того, ситуація ускладнюється тим, що в країні впроваджуються реформи в багатьох соціальних сферах (освіта, охорона здоров'я, житлово-комунальне господарство тощо), з різним ступенем інтенсивності проводяться бюджетна та податкова реформи, поглиблюються процеси децентралізації й триває війна.

Попри економічну, соціальну та політичну нестабільність, останніми роками все більше українських та міжнародних компаній впроваджують КСВ в Україні. Найпоширеніші практики впровадження КСВ в компаніях в Україні реалізуються за такими напрямками [34]:

- трудові відносини (підвищення заробітної плати, виплата премій, надання працівникам гнучкого графіку роботи, реалізація програми підвищення кваліфікації, створення нових робочих місць);

- екологічна відповідальність (впровадження енергозберігаючих технологій та програм сортування і переробки відходів);

- відносини зі споживачами (підтримка якості продукту компанії, надання правдивої інформації та реклами, навчання персоналу з питань обслуговування клієнтів, розробка системи управління скаргами;

- розвиток регіонів (виділення коштів на благодійність, допомога в озелененні);

- антикорупційні практики (відмова від хабарів за вирішення бізнес-проблем).

Найбільш актуальними напрямками на території присутності бізнесу сьогодні є соціальні програми у сфері охорони здоров'я, підтримка військовослужбовців, малозабезпечених, соціально вразливих верств населення, а також адаптація/переорієнтація діяльності бізнесу в умовах воєнного стану. Активізувалася взаємодія з державними органами та регіональною владою через неприбуткові організації. Традиційні способи комунікації зі споживачами та іншими стейкхолдерами під час війни втратили свою актуальність. Широко доступним інструментом, який зміцнює репутацію бренду, є дії підприємств у боротьбі з агресією Росії.

Очевидно також, що в сучасних умовах реалізація соціальних програм, у тому числі розвиток соціальної інфраструктури, є життєво необхідною і можливою шляхом консолідації потенціалу бізнесу, держави та місцевої влади. В останнє десятиліття в процесі формування та реалізації соціальних проектів в рамках державних цільових програм, як в розвинених країнах, так і в країнах з трансформаційною економікою, інноваційним/прогресивним підходом є використання програмно-цільового методу бюджетування. Програми розробляються відповідно до сформованих стратегій розвитку країни та регіонів, з урахуванням проблем, національних особливостей, ресурсних (насамперед людських і фінансових) можливостей. Необхідність удосконалення фінансування соціального розвитку в Україні передбачає підвищення ефективності стратегічних інструментів фіскальної політики в контексті бюджетної реформи.

Поглиблення процесів фінансової децентралізації в країні переносить проблему реалізації цільових програм на рівень адміністративно-територіальних одиниць. Соціальні програми, особливістю яких є їх спрямованість на розв'язання соціальних проблем, мають чітко визначений результат. Основними проблемними аспектами формування та реалізації цільових програм в Україні є зміна умов їх фінансування, недостатня оцінка ризиків та недофінансування. Обмеженість бюджетних ресурсів вимагає оптимізації видатків державного та місцевих бюджетів, реального використання програмно-цільового методу бюджетування, запровадження дієвого контролю за цільовим та ефективним витрачанням бюджетних коштів, підвищення відповідальності органів місцевого самоврядування за результати прийнятих рішень, залучення соціально відповідального бізнесу до реалізації соціальних програм. Для ефективної реалізації соціальних програм необхідна їх підтримка всіма зацікавленими сторонами (стейкхолдерами), використання нових методів і технологій, заснованих на практичному досвіді країн, які успішно вирішують виникаючі виклики й проблеми. У цьому аспекті важливою формою реалізації КСВ є допомога у розв'язання соціальних проблем територій присутності, участь у реалізації регіональних цільових соціальних програм. Одним з елементів реалізації державних цільових програм можуть бути інвестиційні програми (проекти), які реалізуються в окремих містах в рамках державних та регіональних цільових програм внаслідок коштів державного бюджету та інших джерел. Місцеві органи влади можуть ініціювати реалізацію проектів соціального партнерства за умови розширення своїх повноважень та маневру в управлінні бюджетними коштами.

У зв'язку з цим, місцева влада має вирішити кілька важливих завдань: розробляти якісні соціальні проекти, необхідні для розвитку

соціальної сфери, і водночас стимулювати створення ініціативних, соціальних проектів з боку бізнесу. Проекти, запропоновані бізнесом для реалізації в рамках державно-приватного партнерства, мають бути якнайшвидше оцінені з урахуванням їх соціального ефекту, впливу на якість життя населення, відповідності стратегічним пріоритетам розвитку регіону.

Потреба в таких змінах зростає в умовах війни. У процесі розробки інструментів стимулювання бізнесу до соціальної відповідальності слід враховувати, що основою сталого розвитку компаній у відповідному регіоні є створення міцної системи взаємодії з місцевою владою/місцевою громадою. Виникнення диспаритету інтересів бізнесу та місцевих громад призводить до підвищення рівня соціальної напруженості та обмеження можливостей для розвитку бізнесу в регіонах, тому необхідна дієва та ефективна система реалізації процесу гармонізації інтересів держави, бізнесу, суспільства та забезпечення на всіх рівнях взаємовигідної співпраці державних (регіональних, муніципальних) органів влади, власників бізнесу (роботодавців), представників найманих працівників (профспілкових організацій), яка забезпечить запобігання або пом'якшення протиріч, що виникають у процесі формування інституту соціального партнерства. Така взаємодія ґрунтується на взаємовигідному соціальному партнерстві й передбачає взаємні ініціативи бізнесу та громади в аспекті реалізації місцевих програм та досягнення соціальних результатів.

Відповідно, місцеві громади мають набути позиції «активного реципієнта», який, по-перше, активно відстоює свої інтереси. По-друге, може запропонувати бізнесу якісну робочу силу, сприятливі умови ведення бізнесу, акумуляцію фінансових потоків у регіоні. В реаліях України значна кількість підприємств не зацікавлена в переході до нової бізнес-моделі, оскільки здебільшого реалізує стратегію «виживання» в

умовах кризових явищ у соціальній, політичній та економічній сфері України.

У результаті зростає частка тіньової економіки, на підприємствах якої здебільшого не дотримуються норм трудового законодавства, соціальних гарантій, не реєструють трудових угод і не сплачують податків. Значною перешкодою для формування соціального партнерства як інструменту соціальної відповідальності в Україні є недосконала правова база. Необхідно ухвалити закон про соціальну відповідальність бізнесу, удосконалити чинну нормативно-правову базу соціального партнерства, зокрема закони України «Про соціальний діалог», Кодекс законів про працю та інші. Узгодження соціального законодавства із сучасними вимогами сприятиме перетворенню соціального партнерства на ефективний механізм формування сприятливого середовища соціальної відповідальності на всіх рівнях [4; 10].

Таким чином, в Україні, коли держава не демонструє оперативної реакції та готовності задовольнити невідкладні суспільні потреби (забезпечити обороноздатність, протистояти викликам пандемії, стихійним лихам тощо), активізуються механізми суспільної самоорганізації у формах волонтерства та громадських ініціатив, що є ще одним підтвердженням ефективності їхнього функціонування.

В Україні формування соціального партнерства держави та бізнесу ускладнюється низкою проблем, таких як:

- значна забюрократизованість процедур започаткування та закриття бізнесу;
- слабкий рівень комунікацій між владою і бізнесом;
- відсутність сприятливого інвестиційного клімату в країні;
- високий рівень корупції;
- неналежний захист прав власності тощо.

3.2. Модернізація механізмів взаємодії держави та ринку в Україні

Для того, щоб механізми взаємодії держави та бізнесу розвивалися більш ефективно насамперед необхідно налагодити процес надання державної фінансової підтримки товаровиробникам, забезпечити її збільшення та ефективне використання, відповідно до принципів ринкової економіки та підходів до державного стимулювання виробництва в інших країнах. Врегулювання також потребує система прямої державної допомоги різноманітним секторам економіки. Основна частина коштів має спрямовуватися на фінансову підтримку програм, які здатні забезпечити сталий розвиток. Кредитування виробничо-господарської діяльності підприємств сьогодні має відігравати значну роль у стимулюванні відтворювальних процесів в економіці.

Із зазначених вище напрямів реформування доцільно визначити інтеграцію господарської діяльності, оскільки вона дозволяє підвищити конкурентоспроможність більш інтегрованих формувань у межах загальної тенденції інтеграції товаровиробників. Наприклад, розвиток особистих селянських господарств дасть поштовх для розвитку тваринницької галузі, що занепадає, та покращить розвиток сільських територій.

Але слід зазначити, що при здійсненні інтеграції часто виникають складні проблеми щодо розподілу прибутку між учасниками та дотримання норм чинного законодавства. Як правило, до таких відносин відносяться: дотримання справедливості між учасниками об'єднання; визначення системи взаєморозрахунків, виходячи з внеску кожного учасника в загальний прибуток даного інтегрованого об'єднання; закріплення договірних відносин та міжфірмової взаємодії між

учасниками; проблеми ціноутворення та кредитування учасників об'єднання.

Удосконалення кредитної політики є одним з основних стратегічних напрямів державного сприяння розвитку та діяльності підприємств, що може покращити доступ суб'єктів господарювання до фінансових ресурсів. При зміцненні та покращенні фінансової безпеки підприємствам слід надавати довгострокові кредити на пільгових умовах. Внаслідок кредитів зі зниженими відсотковими ставками вони зможуть здійснити технічне і технологічне переоснащення виробництва та значно збільшити обсяги випуску конкурентоспроможної продукції.

Активізуючи інвестиційну підтримку підприємств на державному рівні, необхідно вжити таких заходів:

- створити мережу банківських установ, які передбачають надання довгострокових кредитів з низькими відсотковими ставками;

- відновити початок повернення таких інвестицій на третій-четвертий рік їх використання.

Крім довгострокового, необхідно сприяти розвитку і короткострокового банківського кредитування. Довгострокове та короткострокове банківське кредитування має сприяти розвитку інвестиційної діяльності підприємств. Зауважимо, що переробна промисловість переважно потребує залучення довгострокових банківських кредитів. Натомість використання короткострокових банківських кредитів є більш доступним, що не може не впливати на загальну економічну ситуацію в тій чи іншій галузі. У зв'язку з цим, на державному рівні повинна впроваджуватися політика здешевлення кредитних ресурсів. Частина коштів, що вивільняється за допомогою механізму здешевлення короткострокового та довгострокового кредитування шляхом часткової

компенсації державою кредиту виробника, разом з іншими інвестиціями, має бути спрямована на покращення умов виробництва.

Питання кредитування середніх та великих виробників, яке є джерелом їх інвестиційної активності, залишається відкритим, і держава має відігравати суттєву роль у його вирішенні. Адже надання обґрунтованих кредитів цим підприємствам дозволяє не лише відновити матеріально-технічну базу, а й стимулювати процес впровадження інновацій. Ефективність інвестиційної підтримки підприємств значно підвищується завдяки реалізації інноваційних проектів. У багатьох випадках такі проекти, пов'язані з реструктуризацією матеріально-технічної бази, можуть адекватно фінансувати лише великі підприємства. Саме тому підприємства зазвичай потребують державного кредитування інноваційних проектів. Спрощення та здешевлення доступу підприємств до інновацій передбачає їх участь у кооперативних формах спільного використання технічних засобів, постачальницько-збутових кооперативах, товарних асоціаціях, співпрацю з науково-дослідними установами, дорадчими службами тощо.

У напрямку ефективної реалізації інноваційного вектора управління підприємством необхідно здійснювати наступні дії:

- розробка та впровадження інноваційних стратегій на окремих підприємствах та застосування новітніх управлінських підходів до управління виробничими процесами;

- інтенсифікація виробничих процесів внаслідок стимулювання інноваційної активності суб'єктів господарювання;

- орієнтація на інноваційність розвитку внаслідок мотивації працівників до підвищення свого професійного рівня;

- обґрунтоване використання інноваційного потенціалу підприємства в напрямі вдосконалення управління ним;

- автоматизація та інформатизація систем управління на підприємствах та розвиток інноваційного менеджменту;

- підвищення рівня інтелектуальної власності суб'єктів господарювання, активізація процесів патентування, вдосконалення захисту авторських прав на винаходи, промислові зразки тощо.

Ці та інші напрями інноваційної стратегії мають реалізовуватися у контексті державної підтримки, яка спрямована на регулювання інноваційних процесів на підприємствах разом з грошово-кредитною, інституційною, бюджетною, зовнішньоекономічною діяльністю та іншими видами державної політики. Поряд з гарантійними послугами, необхідно згадати такі засоби непрямого впливу держави на діяльність малих підприємств, як сприяння розвитку альтернативних схем фінансування (лізинг, факторинг, мікрокредитування та венчурне фінансування). Одним з найбільш ефективних засобів у цьому контексті є лізинг, який передбачає надання малим підприємствам обладнання, що гарантує повне використання коштів за цільовим призначенням. Підприємець, який не має можливості придбати необхідне обладнання за власні кошти, бере його в лізинг, заощаджуючи таким чином значну суму коштів для своїх індивідуальних потреб та свого розвитку. Відповідно, завдяки такій можливості підприємець інвестує у свій бізнес внаслідок економії шляхом здійснення лізингових операцій. Такі дії, безперечно, сприятимуть покращенню фінансового стану суб'єктів господарювання та підвищенню їх конкурентоспроможності на ринку.

Створення спеціалізованих онлайн-платформ з централізованою та достовірною інформацією про підприємництво, інвестиції та можливості розвитку бізнесу в Україні є ще одним важливим кроком у розвитку економіки країни. Ці ресурси дозволять підприємцям та інвесторам отримати доступ до актуальної та об'єктивної інформації, що сприятиме

прийняттю обґрунтованих стратегічних рішень. Відсутність таких платформ призводить до інформаційного вакууму, ускладнює взаємодію між учасниками бізнес-середовища та може гальмувати розвиток економіки.

Такі онлайн-ресурси можуть включати в себе інформацію про законодавство, фінансові можливості, технологічні новини, можливості розвитку малих та середніх підприємств, інвестиційні можливості та інше. Важливо, щоб ця інформація була перевіреною та надійною, щоб користувачі могли довіряти їй, а також вона повинна бути представлена у зручному для сприйняття форматі.

Разом з запровадженням програм підтримки кадрового потенціалу, включаючи надання пільг для навчання та розвитку працівників, є ще одним важливим кроком у забезпеченні стійкого розвитку бізнесу в Україні. Кадрова криза є однією з актуальних проблем, яку відчувають підприємства у багатьох галузях. Недостатній рівень кваліфікації працівників може гальмувати розвиток бізнесу та перешкоджати конкуренції на ринку. Таким чином, надання пільг для навчання та розвитку працівників може сприяти підвищенню їх кваліфікації та компетентності, що в свою чергу позитивно вплине на продуктивність підприємства та його конкурентоспроможність. Такі програми можуть включати в себе підтримку у здобутті нових навичок, участь у тренінгах та майстер-класах, отримання сертифікатів та дипломів відповідності для працівників.

Загалом, створення спеціалізованих онлайн-платформ та запровадження програм підтримки кадрового потенціалу можуть значно підвищити ефективність управління бізнесом, сприяти росту підприємств та забезпечити стійкий економічний розвиток України.

З метою стимулювання розвитку лізингових операцій на державному рівні слід гармонізувати та вдосконалити законодавство,

використовуючи позитивний досвід розвинених країн. Також слід звернути увагу на необхідність розвитку лізингових компаній, відповідно до якої існує потреба у заохоченні банківських установ до інвестування в їх статутні фонди. З цією метою при здійсненні таких операцій частина прибутку, яка йде на придбання акцій цих компаній, повинна звільнитися від оподаткування. Ці заходи можуть частково покращити ситуацію у сфері лізингового фінансування малого підприємництва. Однак активність лізингових операцій все ще залежить від рівня економічного розвитку держави. Нова економічна політика держави має базуватися на новітній державній кадровій політиці, що дозволить забезпечити якісне оновлення, накопичення та формування людського капіталу. Державне управління у сфері формування людського капіталу має реалізовуватися шляхом створення умов для використання знань, навичок, досвіду роботи та творчого потенціалу осіб, які мають безпосереднє відношення до діяльності підприємства. Ці індивідуальні якості необхідно постійно оновлювати.

Отже, за неспроможності держави налагодити соціальний діалог з іншими суб'єктами та створити сприятливі умови для дотримання ними принципів соціальної відповідальності в Україні для прискорення соціально-економічного розвитку та поширення системної соціальної відповідальності необхідно:

1. Активізувати вплив на формування соціального партнерства громадських організацій.
2. Сприяти залученню громадян та бізнесового сектору до активної діяльності в громадських організаціях.
3. Налагодити процес надання державної фінансової підтримки товаровиробникам, забезпечити її збільшення та ефективне використання.

4. Врегулювати систему прямої державної допомоги для різноманітних секторів економіки, спрямовуючи кошти на програми сталого розвитку.

5. Впровадити заходи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності через інтеграцію господарських формувань.

6. Враховувати проблеми розподілу прибутку, дотримання справедливості між учасниками, встановлення системи взаєморозрахунків, та закріплення договірних відносин.

6. Запровадити механізми здешевлення кредитних ресурсів шляхом часткової компенсації державою кредиту виробника.

7. Сприяти кооперативним формам спільного використання технічних засобів та співпраці з науково-дослідними установами.

8. Сприяти розвитку лізингу, факторингу, мікрокредитування та венчурного фінансування у контексті гармонізації та вдосконалення чинного законодавства у сфері лізингових операцій.

9. Розробити інтернет-ресурс з централізованою та достовірною інформацією про підприємництво, інвестиції та можливості розвитку бізнесу.

10. Запровадити програми підтримки кадрового потенціалу, включаючи надання пільг для навчання та розвитку працівників.

11. Сформувані ефективні механізми контролю громадськості за реалізацією державної політики.

Останнє стане важливим кроком для розвитку соціальної економіки як найперспективнішої моделі поєднання інтересів економічних суб'єктів. Перспективи та чинники розвитку соціальної економіки в Україні стануть напрямом наших подальших досліджень.

Висновки до розділу 3

1. У рамках дослідження розвитку соціальної відповідальності держави та ринкових суб'єктів в Україні можна зробити кілька важливих висновків. По-перше, соціальна відповідальність стає обов'язковим елементом стратегій сталого розвитку та досягнення Цілей сталого розвитку до 2030 року. Вона відіграє значну роль у забезпеченні соціальної справедливості, вирівнюванні соціальних нерівностей та підтримці довілля. Держава, бізнес та громадянське суспільство повинні спільно працювати для досягнення цих цілей.

2. Важливо звернути увагу на розробку та впровадження ефективних механізмів взаємодії держави та ринку. Це може включати розширення програм соціальної підтримки, стимулювання інновацій та розвитку підприємств, а також сприяння соціально відповідальним бізнес-ініціативам. Спільні зусилля держави та бізнесу у цих напрямках можуть позитивно вплинути на економічний розвиток країни.

3. Важливо забезпечити здешевлення кредитів та інвестицій для підприємств, що сприятиме їхньому розвитку та стимулюватиме інноваційну діяльність. Держава може грати ключову роль у цьому, забезпечуючи фінансову підтримку та створюючи умови для доступу до фінансових ресурсів. Заохочення інвестицій у інноваційні проекти та розвиток лізингових компаній також можуть сприяти стимулюванню розвитку сектору підприємництва.

ВИСНОВКИ

1. Поєднання функцій держави та ринку в економіці є важливим для забезпечення сталого економічного розвитку. Держава відповідає за надання суспільних благ і послуг, регулювання ринку та політику перерозподілу, що сприяє соціальній справедливості. Ринок, своєю чергою, забезпечує ефективний розподіл ресурсів, розвиток конкуренції та стимулює підприємництво. Поєднання цих функцій дозволяє забезпечити балансування інтересів суспільства та розвиток економіки.

2. У моделях взаємодії держави та ринку важливе місце займають інституції, які регулюють їхню взаємодію. Такі інституції створюють умови для дотримання правил, забезпечують прозорість та справедливість, сприяють розвитку економіки. Працюючи разом, держава та ринок формують сприятливе середовище для розвитку бізнесу та підтримки економічного зростання.

2. Досвід розвинених країн підкреслює важливість поєднання державних і ринкових механізмів для забезпечення сталого розвитку. Ці країни використовують державні регулювання та ринкові інструменти для стимулювання інновацій, ефективного управління ресурсами та забезпечення економічної стабільності. При цьому вони активно впроваджують нормативно-правову базу, розвивають державно-приватні партнерства та сприяють сталому розвитку через ринкові рішення.

4. Процес формування ринкових відносин українська економіка почала ще у 90-х роках, коли була проведена приватизація та лібералізація економіки. Проте цей процес не завжди був успішним через проблеми у зміцненні ринку та управлінні фінансами. В Україні актуальною є необхідність трансформації ролі держави в економіці, спрямованої на створення сприятливих умов для підприємництва та економічного зростання.

5. Україна стикається з рядом проблем у поєднанні державних та ринкових механізмів. Серед них – значна бюрократія, недостатній рівень комунікації між владою та бізнесом, відсутність сприятливого інвестиційного клімату та високий рівень корупції. Ці проблеми утруднюють розвиток економіки та вимагають системних заходів для вирішення.

6. Корупція також має значний вплив на взаємодію державних та ринкових механізмів в Україні, порушуючи прозорість та справедливість у сфері бізнесу. Залучення корупції у сферу державного управління та бізнесу ускладнює боротьбу з цим явищем, що погіршує умови для розвитку економіки та приводить до зниження довіри до держави та ринку.

7. Розвиток соціальної відповідальності держави та бізнесу є ключовим для поєднання їхніх інтересів та підтримки сталого розвитку. Це передбачає активну участь у розв'язанні соціальних проблем, дотримання стандартів екологічної безпеки та створення умов для інклюзивного економічного зростання.

8. Україні необхідно модернізувати механізми взаємодії держави та ринку для забезпечення сталого економічного розвитку. Це процес охоплює впровадження нових інструментів підтримки бізнесу, стимулювання інновацій та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Реформи в цій сфері допоможуть покращити взаємодію між державою та ринком та сприятимуть подальшому розвитку країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. З добрими намірами, або Чому уряди прагнуть регулювати ринки і до чого це призводить. VoxUkraine. URL: <https://voxukraine.org/z-blagumu-namiramy-ua> (дата звернення: 14.05.2024).
2. Криза кадрів. Що відбувається на ринку праці в Україні. BIN.ua. URL: <https://bin.ua/news/economics/economic/313125-kriza-kadriv-shho-vidbuvayetsya-na-rinku-praci-v.html> (дата звернення: 23.05.2024).
3. Показники діяльності суб'єктів господарювання. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення: 23.05.2024).
4. Про соціальний діалог в Україні. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text> (дата звернення: 23.05.2024).
5. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування. Дія.Бізнес. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna> (дата звернення: 20.05.2024).
6. Accelerating the transition to a circular economy. Information from the Government of the Netherlands. URL: <https://www.government.nl/topics/circular-economy/accelerating-the-transition-to-a-circular-economy> (date of access: 20.05.2024).
7. Akintoye A., Chinyio E. Private Finance Initiative in the healthcare sector: trends and risk assessment. Engineering, construction and architectural management. 2005. Vol. 12, no. 6. P. 601–616. URL: <https://doi.org/10.1108/09699980510634155> (date of access: 20.05.2024).
8. An Economy that works for people: Cohesion Policy support for small and medium-sized enterprises - 2014-2020. Open Data Portal for the European Structural Investment Funds. URL:

<https://cohesiondata.ec.europa.eu/stories/s/An-Economy-that-works-for-people-Cohesion-Policy-s/n4ee-2h83/> (date of access: 20.05.2024).

9. Asaoka D. Corporate governance reform in Japan: a behavioral view. *Corporate Board role duties and composition*. 2020. Vol. 16, no. 1. P. 47–59. URL: <https://doi.org/10.22495/cbv16i1art5> (date of access: 20.05.2024).

10. Bila I., Shevchenko O. Social Responsibility of the State and Business as a Condition for the Development of the Social Economy. *Scientific Papers NaUKMA. Economics*. 2020. Vol. 5, no. 1. P. 10–15. URL: <https://doi.org/10.18523/2519-4739.20205.1.10-15> (date of access: 23.05.2024).

11. Colglazier W. Sustainable development agenda: 2030. *Science*. 2015. Vol. 349, no. 6252. P. 1048–1050. URL: <https://doi.org/10.1126/science.aad2333> (date of access: 20.05.2024).

12. Controlling corruption. *Choice reviews online*. 1988. Vol. 26, no. 01. P. 26–0528–26–0528. URL: <https://doi.org/10.5860/choice.26-0528> (date of access: 20.05.2024).

13. Controlling the game: political sponsors and bureaus. *The journal of law, economics, and organization*. 1991. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.jleo.a037010> (date of access: 20.05.2024).

14. Corporate governance and institutions - A review and research agenda / A. Zattoni et al. *Corporate governance: an international review*. 2020. URL: <https://doi.org/10.1111/corg.12347> (date of access: 20.05.2024).

15. Current state and needs of Ukrainian business during the full-scale war: main results of business survey in June. *Дія.Бізнес*. URL: <https://business.diia.gov.ua/en/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna> (date of access: 20.05.2024).

16. Fedevych L., Yefanov Y. Analysis of the investment climate in ukraine during martial law. *Business navigator*. 2024. No. 1(74). URL: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.74-29> (date of access: 20.05.2024).

17. Financial stability assessment for EU candidate countries and potential candidates / M. Comunale et al. SSRN electronic journal. 2019. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3454510> (date of access: 20.05.2024).

18. Garz M., Maaß S. Cartels in the European Union, antitrust action, and public attention. *Journal of economic behavior & organization*. 2021. Vol. 186. P. 533–547. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2021.04.008> (date of access: 20.05.2024).

19. Gerasymenko A., Masko A. Models of interaction between the state and the market: the institutional aspect. *Ekonomika ta derzhava*. 2019. No. 8. P. 12. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.8.12> (date of access: 20.05.2024).

20. Hämäläinen K., Verho J. Design and evaluation of the finnish basic income experiment. *National tax journal*. 2022. P. 000. URL: <https://doi.org/10.1086/720737> (date of access: 20.05.2024).

21. How Ukraine became a market economy and democracy. *Choice reviews online*. 2009. Vol. 46, no. 11. P. 46–6302–46–6302. URL: <https://doi.org/10.5860/choice.46-6302> (date of access: 20.05.2024).

22. Jagers S. C., Hammar H. Environmental taxation for good and for bad: the efficiency and legitimacy of Sweden's carbon tax. *Environmental politics*. 2009. Vol. 18, no. 2. P. 218–237. URL: <https://doi.org/10.1080/09644010802682601> (date of access: 20.05.2024).

23. Kazak T. European green deal. *Yearbook of the law department*. 2022. Vol. 9, no. 10. P. 304–315. URL: <https://doi.org/10.33919/yldnbn.20.9.12> (date of access: 20.05.2024).

24. Kominski G. F., Nonzee N. J., Sorensen A. The affordable care act's impacts on access to insurance and health care for low-income populations. *Annual review of public health*. 2017. Vol. 38, no. 1. P. 489–505. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-031816-044555> (date of access: 20.05.2024).

25. Kos D. War and corruption in ukraine. Eucrim - the european criminal law associations' forum. 2022. URL: <https://doi.org/10.30709/eucrim-2022-007> (date of access: 20.05.2024).
26. Kumar Goel A., Trokhymets O. Comparative study of economic growth of ukraine and india. State and regions. series: economics and business. 2019. No. 4 (109). URL: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-4-4> (date of access: 20.05.2024).
27. Marzuki H., Hasnan S., Ali M. M. Contemporary review of corruption risk studies. Corporate governance and organizational behavior review. 2022. Vol. 6, no. 2, special issue. P. 255–267. URL: <https://doi.org/10.22495/cgobrv6i2sip10> (date of access: 20.05.2024).
28. Peanut program. USDA Farm Service Agency Home Page. URL: <https://www.fsa.usda.gov/programs-and-services/price-support/commodity-loans/non-recourse-loans/peanut-program/index> (date of access: 14.05.2024).
29. Regulatory environment and incentives for using electric vehicles and developing a charging infrastructure. Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz. URL: <https://www.bmwk.de/Redaktion/EN/Artikel/Industry/regulatory-environment-and-incentives-for-using-electric-vehicles.html> (date of access: 20.05.2024).
30. Riain S. Ó. States and markets in an era of globalization. Annual review of sociology. 2000. Vol. 26, no. 1. P. 187–213. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.187> (date of access: 20.05.2024).
31. Romer T., Rosenthal H., Munley V. G. Economic incentives and political institutions: spending and voting in school budget referenda. Journal of public economics. 1992. Vol. 49, no. 1. P. 1–33. URL: [https://doi.org/10.1016/0047-2727\(92\)90061-j](https://doi.org/10.1016/0047-2727(92)90061-j) (date of access: 20.05.2024).
32. Sorensen D. Whānau ora - A new beginning. Pacific health dialog. 2019. Vol. 21, no. 4. P. 172–174. URL: <https://doi.org/10.26635/phd.2019.wos620> (date of access: 20.05.2024).

33. Strategic directions of state assistance to enterprises development in ukraine: managerial and financial aspects / V. S. Zahorskyi et al. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2020. Vol. 2, no. 33. P. 452–462. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i33.207230> (date of access: 20.05.2024).

34. Success formula: why akhmetov and poroshenko invented rotterdam+. Anticorruption Action Centre. URL: <https://antac.org.ua/en/news/success-formula-why-akhmetov-and-poroshenko-invented-rotterdam-novoe-vremya/> (date of access: 14.05.2024).

35. The maximization of discretionary budget: an explanation for the pattern of computer investments in the federal government. VTechWorks Repositor. URL: <https://vtechworks.lib.vt.edu/items/6422e203-9daf-4bc0-86a6-522cf54bf995> (date of access: 20.05.2024).

36. What is CDR?. Consumer Data Right. URL: <https://www.cdr.gov.au/what-is-cdr> (date of access: 20.05.2024).

37. What is the TCFD and why does it matter?. Deloitte Switzerland. URL: <https://www2.deloitte.com/ch/en/pages/risk/articles/tcf-d-and-why-does-it-matter.html> (date of access: 20.05.2024).

38. World bank open data. The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/country/Ukraine> (date of access: 20.05.2024).

39. Xu J., Sim J.-W. Characteristics of corporate r&d investment in emerging markets: evidence from manufacturing industry in china and south korea. Sustainability. 2018. Vol. 10, no. 9. P. 3002. URL: <https://doi.org/10.3390/su10093002> (date of access: 20.05.2024).